

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

DIPLOMSKA NALOGA

RAZVOJNA ZADRUGA ETRI: Vpliv zaposlitve na življenje ljudi z ovirami

Mentorica: doc. dr. Bojana Mesec

Avtorica: Tea Gabrijelčič

Ljubljana, 2016

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Tea Gabrijelčič

Naslov naloge : Razvojna zadruga Etri: Vpliv zaposlitve na življenje ljudi z ovirami

Kraj: Ljubljana

Leto: 2016

Število strani: 62

Število slik: 2

Število tabel: 1

Mentor: doc. dr. Bojana Mesec

Deskriptorij: invalidi, skupnostno socialno delo, kocept hendikepa, pomen dela, zaposlovanje invalidov, potrebe.

Povzetek: Diplomaska naloga se osredotoča na odkrivanje želja in potreb ljudi z ovirami potem, ko se zaposlijo. V teoretičnem delu sem predstavila osnovne pojme kakovosti življenja, pomena dela ter na kratko opisala razvoj socialnega dela ter koncept hendikepa.

V drugem delu sem opisala zakonodajo ter možne oblike zaposlovanja invalidov. Nadalje sem opredelila nevladne organizacije ter njihov pomen za skupnost in opisala razvojno zadrugo Etri. V empiričnem delu sem ugotavljala na katerem področju potrebujejo, ljudje z ovirami, pomoč za neodvisno življenje.

Title: Development co-operative Etri: The impact of employment on people with disabilities

Keywords: disabled, community-based social work, concept of handicap, employment, needs.

Abstract: This diploma paper focuses on identifying the needs and wishes of people with disabilities after they become employed. In the theoretical part of the paper, I presented the basic concepts related to the quality of life, the different definitions of disability and the significance of employment, and offered a short description of the development of community-based social work. I also briefly discussed the concept of handicap.

I then presented the relevant legislation, along with different forms of employment suited for people with disabilities. I concluded the theoretical part of the paper by presenting the main non-governmental organisations active in the field, noting their importance for the community, and offering a description of one such organisation, the Etri development co-operative. In the empirical part of the paper, I focused on identifying the field in which handicapped people require additional assistance if they want to live an independent life.

PREDGOVOR

Vse življenje sem bila zaradi neposredne bližine Centra za usposabljanje, delo in varstvo Draga, obkrožena z ljudmi z oznako motnja v duševnem razvoju. Mogoče sta mi bila ravno zaradi tega vpis na Fakulteto za socialno delo in izbira smeri duševno zdravje samoumevna. Vedela sem, da želim delati z ljudmi, ki v družbi veljajo za drugačne in potrebujejo pomoč pri vsakdanjem življenju. Izbira teme za diplomsko delo je vzklikla ravno v času, ko se je v medijih začela pojavljati tema o zaposlovanju tako imenovanih "ranljivih skupin".

Naslednje leto namreč prihaja v veljavo nov Zakon o socialnem varstvu, ki bo omogočal prehode med statusi (od popolne delovne nesposobnosti do plačane zaposlitve in nazaj, če človek ne bo našel primerne zaposlitve, ne da bi izgubil ostale socialne pravice). Pripravljen je že osnutek zakona, ki kot novost predlaga dve novi socialnovarstveni storitvi. Prva je socialna aktivacija, ki bo namenjena predvsem ljudem, ki se pri vstopu na trg dela srečujejo z več ovirami ter so zato socialno izključeni in živijo pod pragom revščine. Druga je koordinirana oskrba v skupnosti, ki bo namenjena ljudem, ki zaradi dolgotrajne bolezni ali invalidnosti ali drugih razlogov zmanjšuje njihovo samostojnost. Koordinirana oskrba bo vključevala pripravo in izvedbo individualnega načrta pomoči za samostojno življenje v skupnosti. (www.mddsz.gov.si/...gov.../zakonodaja/.../ZSV_4.1.2016.doc)

Zaposlovanje ljudi z ovirami mi je bilo pred raziskovanjem za diplomsko nalogo neznano. Poznala sem samo oblike dela v varstveno delovnih centrih, zato sem se odločila, da se seznanim še z drugimi oblikami dela. Pri pregledovanju literature sem spoznala, da je to področje zakonsko urejeno, v praksi pa se posamezniki težko zaposlijo ali obdržijo zaposlitev. Zato me je začelo zanimati, ali se njihovo življenje kaj spremeni potem, ko dobijo zaposlitev. Si lahko zagotovijo dostojno življenje in se osamosvojijo ter katere so tiste stvari, ki bi jim prinesle večji občutek moči?

V prvem delu diplomske naloge bom navedla osnovne pojme o kakovosti življenja, konceptu hendikepa, pomenu dela ter stigmi, s katero se srečujejo v vsakdanjem življenju.

V drugem delu bom opredelila pomembne tuje in slovenske zakone, ki so vezani na ljudi z ovirami ter razčlenila oblike zaposlitev, v katerih se lahko zaposlujejo.

V tretjem poglavju bom opisala družbeni okvir neprofitnih organizacij ter v povezavi s tem predstavila Zavod Jazon in razvojno zadrugo Etri.

V metodološkem delu bom raziskala, kako je zaposlitev vplivala na njihova življenja. Pri tem se bom osredotočila na pet tem: bivanje, denar, socialna mreža, prosti čas ter potrebe za dostojnejše življenje.

Kazalo:

1 OPREDELITEV POJMOV.....	7
1.1 Kakovost življenja	7
1.2 Socialna izključenost.....	7
1.3 Skupnostno socialno delo	8
1.4 Invalidnost, ljudje z ovirami ali hendikep?	9
1.4.1 Koncept hendikepa.....	9
1.5 Invalidi.....	10
1.5.1 Razlika med duševno motnjo in duševno boleznijo	12
1.6 Stigma.....	12
1.7 Pomen dela.....	13
2 ZAKONODAJA NA PODROČJU ZAPOSLOVANJA INVALIDOV	15
2.1 MEDNARODNI PRAVNI VIRI	15
2.1.1 Mednarodna organizacija dela	15
2.1.2 Evropska unija.....	16
2.2 SLOVENSKI PRAVNI VIRI	16
2.2.1 Ustava republike Slovenije	16
2.2.2 Zakon o socialnem varstvu.....	17
2.2.3 Zakon o delovnih razmerjih	17
2.2.4 Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.....	17
2.2.5 Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (dalje ZZRZI)	17
2.2.5.1 Pridobitev statusa invalida	18
2.2.5.2 Zaposlitvena rehabilitacija.....	19
2.2.5.3 Zaščitna zaposlitev	20
2.2.5.4 Podporna zaposlitev	21
2.2.5.5 Invalidska podjetja	22
2.2.5.6 Kvotni sistem	23
2.2.5.7 Pobude za zaposlovanje.....	23
2.3 Akcijski program za invalide 2014–2021.....	23
3 NEVLADNE ORGANIZACIJE	26
3.1 Nefitni – tretji sektor	26
3.2 Značilnosti nefitnih organizacij	27
3.3 Zasebni zavodi.....	29
3.4 Zadruga	30
3.5 Zavod Jazon in Razvojna zadruga Etri	30
4 METODOLOGIJA	33
4.1 Vrsta raziskave	33
4.2 Merski instrumenti.....	33

4.3 Populacija in vzorčenje	34
4.4 Zbiranje podatkov	34
4.5 Obdelava in analiza podatkov	34
5 REZULTATI	35
5.1 BIVANJE	35
5.1.1 Prostor	35
5.1.2 Lastništvo	35
5.1.3 Ustreznost	35
5.2 DENAR	35
5.2.1 Upravljanje	35
5.2.2 Stroški	35
5.3 SOCIALNA MREŽA	36
5.3.1 Odnosi z družino	36
5.3.2 Navezovanje in ohranjanje stikov	36
5.3.3 Odnosi s sodelavci in prijatelji	36
5.3.4 Partnerski odnos	37
5.4 PROSTI ČAS	37
5.4.1 Potek dneva	37
5.4.2 Gospodinjstvo	37
5.4.3. Hobiji	37
5.5 POTREBE	37
5.5.1 Potrebe za samostojnejše življenje	37
6 RAZPRAVA	39
7 SKLEPI	41
8 PREDLOGI	42
9 POVZETEK	45
10 UPORABLJENA LITERATURA	46
11 PRILOGE	50
PRILOGA 1 : Vodilo za intervju	50
PRILOGA 2: Zapisani intervjuji	51
PRILOGA 3: Kodirane izjave	57
PRILOGA 4: Ureditev izjav po kodah, združevanje v kategorije in oblikovanje podkategorij	60

KAZALO SLIK IN TABEL

Slika 1: Postopek obravnave invalida na Zavodu republike Slovenije za zaposlovanje	20
Slika 2: Blaginski trikotnik	27
Tabela 1: Razdelitev neprofitnih organizacij po Schwarz	28

1 OPREDELITEV POJMOV

1.1 Kakovost življenja

Kakovost življenja pomeni posameznikovo doživljanje svojega položaja v življenju, skladno s kulturnim okvirom in vrednostnim sistemom, v katerem živi ter v odnosu do svojih ciljev, pričakovanj, meril in interesov.

Standardni indikatorji kvalitete življenja ne vključujejo samo zdravja in zaposlitve, temveč tudi okolje, v katerem se človek nahaja, fizično in psihično stanje, izobrazbo, rekreacijo in prosti čas ter socialno vključenost.¹

1.2 Socialna izključenost

Koncept socialne izključenosti se v mnogih delih sveta uporablja kot označevanje sodobnih oblik socialne prikrajšanosti in nazadovanja na robu družbe. Človeku odvzema temeljne pravice in veže nase revščino, prikrajšanost in nestrpnost, ki vodi v nesprejemanje posameznika ali skupine s strani družbenega okolja. Odseva neenakost posameznikov ali skupin prebivalstva in njihove udeležbe v družbi. Lahko jo povezujemo tudi z omejenim ali onemogočenim dostopom do družbenega sistema ali dolgoročno brezposelnostjo, ki temelji na lastnostnih skupine, kot so etična pripadnost, spolna usmerjenost, zdravstveno stanje ali pripadnost družbeno stigmatizirani skupini.

Znotraj Evropske unije je socialna izključenost definirana kot izključenost iz ene ali več dimenzij blaginjskega trikotnika, ki ga sestavljajo država, trg in civilna družba. Izpad iz ene dimenzije pomeni izključenost in tveganje za ljudi, izpad iz dveh ali treh pa je kritičen za družbeno kohezijo.²

Pomembno je razločevati med socialno izključenostjo in revščino. Revščina je le eden od dejavnikov, ki lahko vodi v socialno izključenost. Commins (1993 v Mesec 2006) poudari štiri sisteme, ki so med seboj odvisni, da se človek čuti pripadnega družbi. Ti so civilna integracija (biti enakopraven državljan), ekonomska integracija (imeti plačano delo), soci-

¹https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_of_life.

²https://sl.wikipedia.org/wiki/Socialna_izključenost.

alna integracija (uporaba socialnih storitev, ki jih nudi država) ter medosebna integracija (imeti socialno mrežo, ki zagotovi skrb in podporo, kadar jo potrebuješ).

1.3 Skupnostno socialno delo

V predindustrijskih kmečkih skupnostih srednjeveške ekonomije se ljudi še ni ločevalo na delovno sposobne ali delovno nesposobne. Kmetje so fizično oviranim prepuščali pobiranje pridelkov za zaslužek. Če zemlje niso mogli obdelovati sami, so jo lahko vdove, starejši ali ljudje z ovirami oddali v najem in tako prišli do zaslužka.

S prihodom kapitalizma se je spremenila oblika proizvodnje, ki je prinesla velike spremembe in omejitve (čas, odhod na delo, prihod domov ...). Domač prostor se je ločil od delovnega in to je povzročilo, da veliko oviranih ljudi ni več zaslužilo za preživetje, ker niso mogli hoditi z doma in se prilagoditi industrijskemu delu.

Industrializacija je pomenila konec plačanega dela za hendikepirane, ženske, otroke in starejše ljudi (Zaviršek 2000).

Spremembe družinskih in družbenih odnosov, ki jih je prinesla industrijska doba, so okrnile sposobnost ljudi za obvladovanje svojih vsakdanjih problemov.

Uvedba plačanega dela je prinesla obdobje zapiranja vseh, ki so odstopali od norme v zavode in azile na obrobja mest.

V sedemdesetih letih je država blaginje zašla v krizo, ki se je kazala v prepadu med razpoložljivimi sredstvi in vedno večjimi stroški socialnih programov. Krizo je še poglobljalo nezadovoljstvo uporabnikov socialnih služb, ki niso imele občutka za specifične potrebe vsakega posameznika. To je privedlo do zahteve po novih programih, sredstvih in oblikah pomoči.

Od leta 1970 dalje so se tudi v slovenskem prostoru začeli pojavljati drugačni pristopi, ki so temeljili na skupinskem in skupnostnem delu, akcijskem raziskovanju in prostovoljnem delu. Vsi ti elementi so pomembni za razvoj skupnostnih služb (Flaker v Dragoš 2007).

Nove niso bile samo metode dela, temveč tudi vsebine. Začelo se je govoriti o kritiki zaprtih ustanov, pojavile so se zahteve po vključevanju stigmatiziranih v družbo. V socialno delo so vstopili novi koncepti deinstitucionalizacije, normalizacije, usmerjenost k potrebam in pravicam uporabnikov, procesi krepitve moči, zagovorništva, razvijanje mreže skupnos-

tnih služb, emancipacije uporabnikov ter spodbujanje njihove vloge pri načrtovanju služb za socialno delo (Dragoš 2007: 38-39).

Skupnostno socialno delo in obdobje evropske moderne je v naš prostor prineslo zavedanje, da si moramo prizadevati za največjo kakovost življenja za vse ljudi s pomočjo skupne akcije.

1.4 Invalidnost, ljudje z ovirami ali hendikep?

V slovenskem prostoru (politiki in stroki) so se uveljavili pojmi "invalidnost", "prizadetost", "posebne potrebe" ali "motnje v duševnem razvoju".

Beseda invalid ima latinske korenine "*invalidus*", kar pomeni šibek, nemočen.

Zaviršek in Škerjanec (2000) opozarjata, da že sama oznaka "invalid" vzbudi predstavo o ljudeh, ki so šibki, odvisni od pomoči drugih in brez lastne moči ter da se, ko govorimo o invalidnosti, osredotočamo na telesne ali duševne poškodovanosti ali oviranosti osebe, pri tem pa zanemarjamo enako pomembne in še bolj delujoče družbene odzive nanje.

V jeziku socialnega dela se uporabljata pojma "hendikep" ali "ljudje z ovirami", saj ta nakazuje, da gre v prvi vrsti za ljudi in se šele potem govori o različnih ovirah (senzornih, fizičnih, intelektualnih in čustvenih). Da je v prvi vrsti poudarek na ljudeh, opozarjata tudi Zaviršek in Škerjanec (2000), ki razložita, da ljudem s telesno ali duševno prizadetostjo leta ne povzroči toliko nevšečnosti kot zatiralski odziv družbe na njihovo stanje. Ko je spraševala ljudi z oznako duševna motnja, kako bi želeli biti opredeljeni, so odgovorili, da bi bili radi preprosto – ljudje.

V večini razvitih držav so začeli različni avtorji v osemdesetih letih 20. stoletja opozarjati na medsebojen odnos med telesnimi posebnostmi in vsakdanjimi izkušnjami, ki jih ima človek zaradi teh posebnosti. Iz tega se je razvil koncept hendikepa (Zaviršek, Zorn 2014).

1.4.1 Koncept hendikepa

Koncept hendikepa je v slovenski prostor vnesel prakso vključevanja v družbo s poudarkom na neodvisnem življenju in plačani zaposlitvi ter pogled na oviranost, ki bi zmanjševal družbeno stigmo in spodbujal vključevanje v vse sfere življenja posameznika.

Poudarja, da telesne, senzorne in intelektualne ovire ljudi omejujejo pri vsakdanjih opravilih, resnične ovire pa jim predstavljajo posledice družbene neenakosti, ki so posledica zgodovinskih procesov. Družbene neenakosti nastanejo v stiku posameznika z izključujočim okoljem. Takšno okolje temelji na predstavi o normalnem telesu, pri tem pa vse, česar ne zazna kot normalno, doživlja kot "nenormalno" ali "drugačno". Trdovratna prepričanja o normalnem in nenormalnem so družbeno konstruirana in ustvarjajo izključevanja iz družbe (Zaviršek, Zorn 2014).

Koncept hendikepa ovire ne vidi kot zgolj osebne nesreče ali okoliščine, temveč je ovira družbeni konstrukt, kako je v družbi konstruirana "normalnost", pa je odvisno od zgodovine, kulture, družbe in dela sveta, v katerem se le-ta nahaja.

V slovenskem prostoru so ravno tisti ljudje, ki so bili obravnavani kot odvisni, šibki in brez moči, v socialno delo vnesli največje spremembe, saj so skupaj sredi devetdesetih let 20. stoletja z redkimi akademiki razvili koncept hendikepa, s tem pa v našem prostoru uvedli zagovorništvo, osebno asistenco, zahteve po novih medijskih podobah ter zahteve po spremembi zakonodaje (Zaviršek, Zorn 2014).

Študija hendikepa nadalje analizira različne diskriminacije, za katere ugotavlja, da so najpogostejše na področju izobraževanja (nizka pričakovanja strokovnega osebja do hendikepirane osebe v izobraževalnem procesu), ekonomije (izključenost iz plačanega dela), bivanja (živijo bodisi pri starših, sorodnikih ali zavodih zaradi pomanjkanja izbire), sociale (arhitekturne in druge ovire, pričakovanja, da morajo biti hendikepirani zadovoljni z malim), simbolne diskriminacije (žalostne in neprivlačne podobe oviranih ljudi v javnosti), formalne diskriminacije (odvzeta opravilna sposobnost, status otroka celo življenje) (Zaviršek, Zorn 2014: 135-136).

Študija hendikepa torej poudarja, da je potrebno oviro razumeti kot oboje, utelešeno osebno in družbeno ustvarjeno izkušnjo, saj različni družbeni odzivi oviranost povečujejo ali zmanjšujejo (Zaviršek, Zorn 2014).

1.5 Invalidi

Invalidi v Evropski uniji predstavljajo vsaj 16 odstotkov celotno delovno sposobnega prebivalstva. Več kot 45 milijonov ljudi v Evropi (kar je vsak šesti med nami) ima ali dolgotrajne zdravstvene težave ali pa status invalida, pri tem pa je potrebno upoštevati, da enotne

definicije, ki bi opredelila pojem invalidnosti, ni. V zadnjih letih se je pojem invalidnosti z medicinskega modela, ko se je gledalo samo na človekove fizične pomanjkljivosti, preselil na socialni model, v katerem se upošteva še ljudi, ki so na socialnem področju šibkejši, potrebujejo več vodenja in pomoči za uspešno delovanje v širši družbeni mreži (Vertot 2007).

S sprejemom Mednarodne klasifikacije funkcioniranja, invalidnosti in zdravja, ki jo je sprejela Svetovna zdravstvena organizacija leta 2001, se uvede tako imenovani "bio-psiho-socialni model", ki temelji na združevanju medicinskega in družbenega modela. Invalidnost je definirana kot krovni termin za okvare, bistven za razumevanje modela invalidnosti pa je pristop, ki poleg zdravstvenih značilnosti človeka upošteva še okolijske oziroma socialne dejavnike (Uršič 2004).

Na Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje je invalid po 1. členu Konvencije Mednarodne organizacije dela št. 159, oseba, *katere možnosti, da si zagotovi in obdrži ustrezno zaposlitev in da napreduje v njej, so bistveno zmanjšane zaradi telesne ali duševne okvare.*

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je izraz invalid pojasnjen kot *"kdor je zaradi prirojene telesne napake, posledic bolezni, poškodbe nesposoben ali le delno sposoben za delo".*

V Poročilu o človekovih pravicah je o invalidnosti zapisano, da se šteje za invalida *"vsaka oseba, ki ima upoštevajoč starost ter socialno okolje, v katerem živi, zaradi trajne ali dolgotrajne funkcionalne telesne ali duševne okvare resne težave pri svojem vključevanju v družino, družbo, izobraževanje in poklic oziroma pri uveljavljanju svojih človekovih pravic."*

"Invalidi so ljudje z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi." (Vertot 2007)

Razlike med definicijami kažejo, da tega področja ni mogoče natančno opredeliti, zato nekateri uporabljajo širšo definicijo, ki v okviru kategorije "invalidi" upošteva še ljudi:

- z motnjami v duševnem razvoju, slepe in slabovidne, gluhe in naglušne,
- z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirane, dolgotrajno bolne,

- s primanjkljaji na določenih področjih učenja,
- s čustvenimi in vedenjskimi motnjami in socialno ogrožene osebe (Vertot 2007).

1.5.1 Razlika med duševno motnjo in duševno boleznijo

Ljudje velikokrat mešajo pojma duševna motnja in duševna bolezen. Kot navaja psihiater Lešter (Splošno o duševnih motnjah), je razlika med njima v tem, da pri duševni bolezni ne gre za okvaro intelekta, ampak za bolezen, ki nastopi tako kot vse ostale, samo da pri tej bolezni obolijo človekova čustva in vedenje. V svojem življenjskem obdobju zbolijo ali pridobi vedenjske motnje kar 25 odstotkov vseh ljudi. Med najpogostejše duševne bolezni spadajo depresija, shizofrenija in tesnoba (vključuje fobije, paniko in splošno tesnobo).

Pri motnji v duševnem razvoju pa ljudje niso bolni in ni ozdravljiva, ampak imajo zaradi pomanjkljivo razvitega intelekta težave pri učenju in razumevanju.

1.6 Stigma

Sonja Dobravc z Zavoda RS za zaposlovanje je v okviru projekta "Prehod mladih s posebnimi potrebami na trg dela" poročala o razširjeni praksi mladih s posebnimi potrebami, ki svojo invalidnost na razgovoru z zaposlitvenim svetovalcem velikokrat zamolčijo, v strahu pred omejenimi možnostmi in stigmami, na ta način pa izgubijo možnosti, ki bi jih sicer pridobili z usmeritvijo v prave programe.³

S podobnimi težavami se srečujejo tudi ljudje z oznako duševna bolezen. Lamovec (1998: 53) navaja izkušnje, ki so jih imeli pri iskanju zaposlitve. Eden izmed vprašanih je povedal: *"Mislim, da bi lahko opravljal kakšno delo ali pa bi vsaj želel poskusiti. Toda kako naj prepričam delodajalca, da mi ponudi priložnost? Dejansko sem že poskušal najti delo, a sem dobil le običajne odgovore, kot so "na žalost". Imam psihiatrično diagnozo in nobenih delovnih izkušenj. To odbije vsakega delodajalca."*

Flaker (1998) opozarja, da stigma vključi še bolj natančen pogled na iskanje znamenj norosti ali druge deviančnosti, stigmatizirani pa mora ves čas opazovati svoje vedenje, biti bolj normalen od normalnega, da bi zadostil merilom ocenjujočega pogleda.

³Osnovna Šola Jela Janežiča, Okrogla miza "Vključevanje oseb s posebnimi potrebami na trg dela", <http://www.os-jela-janezica.si/files/2015/12/Povzetki-okrogle-mize.pdf>.

Da se na ljudi gleda samo še glede na njihovo diagnozo, opozarja tudi Lamovec (1998), ko navaja izsledke raziskave, v kateri je imelo leto pred hospitalizacijo 36 odstotkov oseb zaposlitev, leto po hospitalizaciji pa je bilo takih le še slabih 20 odstotkov.

Wolfensberg (1981 v Brandon 1993) opiše štiri poglavitne procese za ovrednotenje družbene vloge:

- “a) invalidni ljudje veljajo za drugačne v negativnem smislu,*
- b) to je pripeljalo do njihovega ločevanja od navadnih ljudi in življenjskih vzorcev,*
- c) kar pomeni, da večina invalidnih ljudi nima možnosti, da bi se uveljavili v družbeno cenjeni vlogi,*
- d) posledica tega je, da so še naprej podcenjeni.”*

Do predsodkov prihaja tudi s strani delodajalcev. Ljudje z ovirami imajo dvakrat več možnosti za brezposelnost kot ljudje brez ovir. Velikokrat opravljajo slabše plačana dela kljub večji izobrazbi. Delodajalci se bojijo, da ljudje z ovirami niso usposobljeni ter da ne bodo produktivni. V večini primerov se je nasprotno izkazalo, da so ljudje z ovirami sposobni, lojalni ter imajo nizko stopnjo odsotnosti z dela. Analiza Svetovne zdravstvene organizacije je pokazala, da lahko ljudje z ovirami opravljajo vsa dela, če imajo ustrezno okolje. Glavni problem njihove izključenosti iz trga dela so ljudje, ki ne vidijo prek njihove ovire.⁴

Opozoriti je potrebno tudi na to, da oviranost, čeprav je v korelaciji z družbeno zapostavljenostjo, ne velja za vse enako. Ženske z oviranostjo imajo večje možnosti, da ostanejo samske kot moški z ovirami. Ljudje z oznako duševni bolnik so podvrženi večji diskriminaciji kot ljudje s senzornimi okvarami.

1.7 Pomen dela

Po oceni Svetovne zdravstvene organizacije je skoraj 10 odstotkov oziroma 600 milijonov ljudi na svetu invalidnih, med temi jih je več kot 60 odstotkov starih med 15 in 64 let. V svetu je nezaposlenost invalidov, ki so v aktivnem življenjskem obdobju, veliko večja kot med drugim aktivnim prebivalstvom.

⁴ World health organisation, World report on disability, 2015
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/1/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf

Delo je za marsikoga edina oblika socialne vključenosti v družbo. Ljudje z ovirami pa so iz raznih oblik dela zaradi stigme izključeni, ker delodajalci pričakujejo, da bodo ljudje z omejitvami delo opravljali površno ali pa bodo zaradi bolezni pogosto odsotni z dela. Večina delodajalcev se zaveda tudi prilagoditev, ki bi bile potrebne za vključitev človeka z ovirami v delovni proces in se izogibajo njihovemu zaposlovanju tudi iz tega razloga.

Zaposlitev je za posameznika pomembna, ker mu predstavlja tako socialno varnost kot sredstva za preživetje. Z zaposlitvijo dokazuje družbi, da je lahko uspešen na delovnem mestu. Nasprotno pa brezposelnost prinaša težke socialne in čustvene stiske, katerih posledice ne čuti le brezposelni, temveč tudi družina in skupnost, v kateri posameznik živi.

Uršič in Drobnič (1995) ugotavljata, da je zaposlitev v večini družb cenjena. Ne le, ker predstavlja pridobivanje materialnih sredstev za preživetje, temveč tudi, ker vključi človeka v socialno sfero življenja, kar je za posameznika zelo pomembno. Še posebej, če je zaradi stigme že večino življenja odrinjen na stran. Na delovnem mestu lahko pridobi nova prijateljstva, stke širšo socialno mrežo in je tako tudi sam vpet v širšo skupnost.

2 ZAKONODAJA NA PODROČJU ZAPOSLOVANJA INVALIDOV

“Dobra je tista socialna politika, ki daje tudi najranljivejšim skupinam ljudi priložnost, da izboljšajo svoj položaj in da ne postanejo izključena družbena skupina.”

(Zaviršek 2000: 388)

2.1 MEDNARODNI PRAVNI VIRI

2.1.1 Mednarodna organizacija dela

Izmed mnogih dokumentov, ki jih je sprejela Organizacija združenih narodov, Uršič (et. al. 2007) izpostavlja samo tri novejše. Prva in najpomembnejša je iz leta 2006, ko je Skupščina OZN sprejela **Konvencijo o pravicah invalidov**, kot prvi pravno zavezujoč dokument združenih narodov s področja invalidskega varstva. Državni zbor Republike Slovenije jo je ratificiral leta 2008. S tem je Slovenija postala ena izmed prvih treh članic, ki je sprejela Konvencijo. S to konvencijo v 27. členu z naslovom Delo in zaposlovanje prvi odstavek priznava “invalidom pravico do dela enako, kot drugim, ki vključuje pravico do možnosti za preživljanje s svobodni izbranim ali sprejetim delom na trgu dela in v delovnem okolju, ki je odprto, vključujoče in dostopno invalidom” (Uršič et. al. 2007: 7).

Naslednji dokument je **Kodeks dobre prakse**, ki ga je mednarodna organizacija dela sprejela leta 2002, oblikovan je kot vodnik za delodajalce pri sprejemanju pozitivnih strategij v zvezi z obvladovanjem invalidnosti na delovnem mestu. Iz Kodeksa je potrebno izpostaviti načelo, ki ga poudarja tudi Slovenija v svojih programskih dokumentih, da “zaposlovanje invalidov koristi delodajalcem; da invalidi lahko pomembno prispevajo z delom na delovnem mestu, ki je skladno z njihovimi zmožnostmi in sposobnostmi, ob pogoju, da se vprašanja, povezana z invalidnostjo, primerno obravnava (Uršič et. al. 2007: 8).

Tretji dokument je **Mednarodna klasifikacija funkcioniranja, invalidnosti in zdravja**, ki jo je Svetovna zdravstvena organizacija sprejela 2001 in uvaja “bio-psiho-socialni model”, ki temelji na združevanju medicinskega in družbenega modela obravnavanje invalidnosti (Uršič et. al. 2007: 8-9).

2.1.2 Evropska unija

Izmed dokumentov, ki jih je sprejela Evropska unija, Uršič (et. al. 2007: 9) izpostavlja predvsem dva.

Prvi je **Amsterdamska pogodba**, ki obravnava področje zaposlovanja kot zadevo skupnega pomena in nalaga članicam razvoj usklajene strategije v skladu s smernicami Evropskega sveta, enako na področju socialne politike, izobraževanja kot tudi poklicnega usposabljanja.

Drugi pomemben dokument je **Direktiva sveta EU, št. 2000/78/EC** iz leta 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Direktiva izpostavlja pomen vključenosti za ranljive skupine na trg dela.

2.2 SLOVENSKI PRAVNI VIRI

Slovenija je sprejela veliko ukrepov za socialno zaščito ranljivih skupin in zagotovitve minimalnega dohodka. Še vedno pa se namenja veliko sredstev za institucije, v katerih uporabniki stagnirajo, namesto da bi postala ključna vrednota družbena vključenost.

Boj proti socialni izključenosti je naloga države, ki mora pri tem sodelovati z drugimi, predvsem z nevladnimi organizacijami.

Slovenska vlada je leta 2000 sprejela program boja proti revščini in socialni izključenosti.

Rezultat tega je paket zakonov, ki omogočajo popolno udeležbo ljudi z ovirami in enakopravnost pri vključevanju v družbo.

Zaradi preprečitve diskriminacije in lažjega prehajanja invalidov v delovne odnose so v Sloveniji pomembni naslednji zakoni, ki urejajo to področje.

2.2.1 Ustava republike Slovenije

14. člen iz Ustave (Ur. l. št. 33/91-I) določa, da so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično in drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.

V 49. členu (Ur. l. št. 33/91-I) je vsakomur zagotovljen dostop do delovnega mesta pod enakimi pogoji.

Prvi odstavek 52. člena (Ur. l. št. 33/91-I) določa, da je invalidom v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo ter 66. člen, da država ustvarja možnosti za zaposlovanje in delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo.

2.2.2 Zakon o socialnem varstvu

Zakon o socialnem varstvu (Ur. l. RS, št. 3/2007-UPB2) določa pravice, ki obsegajo storitve in ukrepe za preprečevanje in odpravljanje socialnih stisk in težav posameznikov, družin in skupnosti prebivalstva ter denarno socialno pomoč tistim, ki si sami materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere nimajo vpliva. Storitve, ki so namenjene odpravljanju socialnih stisk in težav, so določene v 11. členu zakona (Ur. l. RS, št. 3/2007-UPB2):

- prva socialna pomoč,
- osebna pomoč,
- pomoč družini,
- institucionalno varstvo,
- vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji,
- pomoč delavcem v podjetjih, zavodih ter pri drugih delodajalcih.

2.2.3 Zakon o delovnih razmerjih

Zakon (Ur. l. št. 21/2013) ureja delovna razmerja, sklenitve pogodb, varstva pred odpovedjo pogodbe, dolžnosti delodajalcev in delavcev ...

Za zaščito ranljivih skupin je pomemben 6. člen (Ur. l. št. 21/2013), ki prepove diskriminacijo, ki bi osebo zaradi invalidnosti postavila v slabši položaj v primerjavi z ostalimi delavci.

2.2.4 Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju

Zakon (Ur. l. št. 96/2012) krije invalidnost ne glede na njen nastanek. Zajema zavarovanje za primer poškodb pri delu, poklicne bolezni ter za primer poškodb izven dela.

2.2.5 Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (dalje ZZR-ZI)

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Ur. l. RS, št. 98/14) je bil sprejet leta 2004 in dopolnjen leta 2005, ker je uvedel nove ukrepe za ustvarjanje in krepitev možnosti za enakovredno zaposlitev invalidov. S tem zakonom Slovenija uresničuje Direktivo sveta EU, ki je opisana zgoraj.

Cilji ZZRZI so:

- povečanje stopnje zaposlenosti invalidov v Sloveniji,
- povečanje zaposljivosti invalidov,
- povečanje socialne vključenosti invalidov,
- zagotavljanje možnosti za enakovredno udeležbo invalidov na trgu dela z ustvarjanjem ustreznih delovnih mest in pogojev za delo (Uršič et al. 2007: 9).

Po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje se je v Sloveniji pred uveljavitvijo tega zakona, to je npr. v posameznih letih 1995, 1999 in 2004, na novo zaposlilo 617, 818 in 987 brezposelnih invalidov, po uveljavitvi zakona, v letih 2005 in 2006, pa 1.296 in 1.927 (Vertot 2007).

2.2.5.1 Pridobitev statusa invalida

Status invalida lahko po zakonu pridobi oseba, ki je stara več kot 15 let in ne več, kot je predpisano po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju pogoj za pridobitev pokojnine za najnižjo zavarovalno dobo. Za pridobitev statusa mora biti oseba prijavljena na Zavodu za zaposlovanje kot brezposelna ter ne sme imeti priznanega statusa invalida po drugih zakonih oziroma nima z odločbo drugega organa ugotovljenih trajnih posledic duševne in telesne okvare ali bolezni, zaradi katerih bi imela bistveno manjše možnosti, da se zaposli in ohrani zaposlitev.

"Status invalida je v Sloveniji osebam priznan s pravnomočno odločbo pristojnega organa:

- delovnim invalidom po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju,
- vojaškim invalidom po zakonu o vojaških invalidih,
- kategoriziranim mladostnikom po zakonu o izobraževanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,
- invalidnim osebam po zakonu o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb ter
- invalidom po zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov." (ibid.: 12)

Status po ZZRZI oseba pridobi, če rehabilitacijska komisija oceni, da ima oseba zmerne (25–49 %), velike (50–95 %) ali popolne ovire ali težave (96–100 %) na področju zaposlovanja. Te ocene niso neposredno povezane oz. primerljive z oceno telesne okvare ali oceno delovnega učinka (Uršič et. al. 2007).

2.2.5.2 Zaposlitvena rehabilitacija

Zaposlitvena rehabilitacija je nova individualna (invalid jo uveljavlja sam), načrtovana pravica invalida. Izvaja se kot javna služba in je financirana iz proračuna Republike Slovenije. Invalid ima pravico do zaposlitvene rehabilitacije, če po drugih predpisih nima pravice do enakih storitev. Vlogo vloži stranka na Zavod za zaposlovanje Slovenije, vlogi priloži zdravniški izvid z mnenjem osebnega zdravnika (Uršič et. al. 2007).

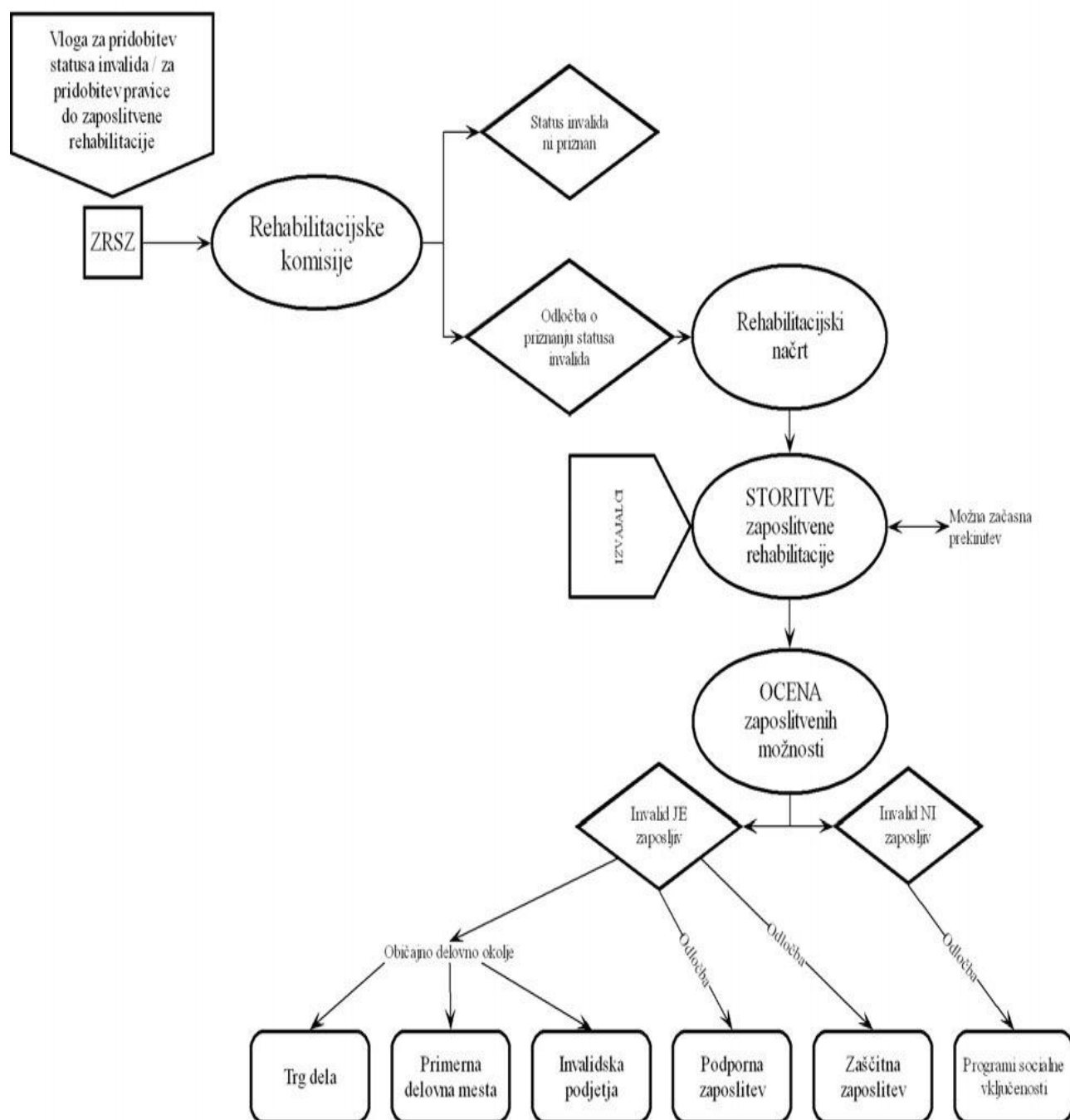
Najpomembnejši cilj zaposlitvene rehabilitacije je invalidom nuditi ustrezno pomoč, da bodo odkrili svoje sposobnosti, aktivno sodelovali pri načrtovanju iskanja rešitev za svojo težavo ter ohranili zaposlitev ali pridobili novo (Uršič et. al. 2007).

Če zavod oceni, da invalid kljub rehabilitaciji in prilagoditvam delovnega mesta ne more dosegati vsaj ene tretjine delovnih rezultatov delavca, zaposlenega na običajnem delovnem mestu, izda odločbo, da je invalid nezaposljiv. S tem mu omogoči vključitev v programe socialne vključenosti. Ti omogočajo ljudem s statusom nezaposljivega invalida možnost vključevanja v zaposlitev pod posebnimi pogoji.

Če je invalid uspešno zaključil rehabilitacijo, vendar je bilo vseeno ugotovljeno, da se zaradi invalidnosti lahko zaposli le v zaščitni ali podporni zaposlitvi, zavod tudi v tem primeru izda ustrezno odločbo.

Če je ugotovljeno, da se invalid kljub svoji invalidnosti lahko zaposli na trgu dela, zavod ne izda odločbe (Uršič et. al. 2007).

Postopek obravnave invalida na Zavodu RS za zaposlovanje po ZZRZI

Slika 1: Postopek obravnave invalida na Zavodu RS za zaposlovanje po ZZRZI
(Destovnik 2007 v Ponikvar, Popit Tkalec 2008)

2.2.5.3 Zaščitna zaposlitev

Zaščitna zaposlitev je po 41. členu ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) zaposlitev invalida na delovnem mestu in v delovnem okolju, ki ni zaposljiv na običajnem delovnem mestu. Delo je

prilagojeno njegovim delovnim sposobnostim in potrebam. Nudena mu je strokovna pomoč in spremljanje na delovnem mestu ali druge storitve glede na ugotovljene potrebe. Za zaščitno zaposlitev se lahko šteje tudi opravljanje dela invalida na domu.

Zaradi specifičnosti zaščenega delovnega mesta se tudi pogodba, ki jo sklene delavec z delodajalcem, razlikuje od običajne. Le-ta mora opredeliti, poleg obveznih sestavin po zakonu o delovnih razmerjih, način in obseg izvajanja strokovne pomoči in spremljanja invalida na delovnem mestu oz. druge storitve, za katere je bilo z odločbo ugotovljeno, da jih invalid potrebuje (Uršič et. al. 2007).

Plača, ki jo za opravljeno delo invalidu izplača delodajalec, in subvencija plače (skladno z ZZRZI) sta skupaj minimum plače, določen z zakonom oz. kolektivno pogodbo.

Zaščitna delovna mesta se zagotavljajo v zaposlitvenih centrih, ki jih 43. člen ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) opredeli kot pravne osebe, ki zaposlujejo invalide. Ustanovijo se lahko kot gospodarska družba ali zavod, morajo imeti najmanj pet zaposlenih, od tega enega strokovnega delavca z univerzitetno, visoko oz. višjo strokovno izobrazbo za pomoč invalidom, če ima zaposlenih do vključno štirinajst invalidov.⁵ Za vsakih nadaljnjih deset zaposlenih invalidov na zaščenih delovnih mestih lahko zaposlitveni center zaposli dodatnega strokovnega delavca.

Zaposlitveni centri so z zakonom in drugimi predpisi deležni posebnih oprostitev in olajšav.

2.2.5.4 Podporna zaposlitev

Podporna zaposlitev je po 48. členu ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) zaposlitev invalida na delovnem mestu v običajnem delovnem okolju, s strokovno in tehnično podporo invalidom, delodajalcu in delovnemu okolju. Podpora je potrebna predvsem pri uvajanju na delo in vključevanju v delovno okolje.

Strokovna podpora delodajalcu in delovnemu okolju se zagotavlja z seznanjanjem z invalidnostjo, njenimi posledicami in vplivi delovnega okolja na invalidnost ter svetovanjem o prilagoditvi delovnega mesta in okolja.

⁵ Uradni list RS, št. 57/2012 z dne 27. 7. 2012.

Pravilnik o zaposlitvenih centrih, 4. člen.

Vrste podpore so naslednje:

- strokovna podpora za invalida in delodajalca,
- osebna asistenca,
- tehnična prilagoditev delovnega mesta.

Glede na oceno doseganja delovnih rezultatov je invalid v podporni zaposlitvi lahko upravičen do subvencije plače v višini od 5 do 30 odstotkov minimalne plače. V podporni zaposlitvi se zaposlujejo invalidi, ki ob ustrezni podpori dosegajo boljše rezultate od zaposlenih na zaščitnih delovnih mestih ter je zaradi tega razloga predviden nižji odstotek subvencije plače kot pri zaščitni zaposlitvi (Uršič et. al. 2007: 32).

Podporne storitve izvajajo strokovni delavci in sodelavci, ki so lahko zaposleni pri izvajalcih zaposlitvene rehabilitacije, v invalidskih podjetjih ali v zaposlitvenih centrih. Lahko jih izvajajo tudi druge fizične osebe, ki izpolnjujejo pogoje v skladu s predpisi. Sredstva za izvajanje plačil v podporni zaposlitvi se financirajo iz proračuna Republike Slovenije in iz Sklada Republike Slovenije za vzpodbujanje zaposlovanja invalidov (Uršič et. al. 2007).

2.2.5.5 Invalidska podjetja

Invalidska podjetja so tiste organizacije, ki zaposlujejo in usposabljaajo vsaj 40 odstotkov invalidov od vseh zaposlenih v podjetju. Skladno s številom zaposlenih invalidov invalidska podjetja zaposlujejo tudi strokovnjake s področja zaposlitvene rehabilitacije in zaposlovanja invalidov.

Po Zakonu o gospodarskih družbah se invalidska podjetja ustanavljajo kot kapitalska gospodarska družba.

Matične družbe jih ustanavljajo z namenom kreiranja novih delovnih mest in delovnih programov, ki ustrezajo delovni zmožnosti invalidov.

ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) je kot novost uvedel obvezno zaposlitev enega strokovnega delavca, če podjetje zaposluje ali usposablja več kot tri invalide. Večja podjetja morajo imeti na vsakih dvajset zaposlenih invalidov zaposlenega najmanj enega strokovnega sodelavca.

Invalidska podjetja morajo najmanj 80 odstotkov ustvarjenega dobička, doseženega s prodajo na trgu, nameniti povečanju osnovnega kapitala družbe oz. za drug namen, ki je predpisan z zakonom (Uršič et. al. 2007: 32).

2.2.5.6 Kvotni sistem

Kot novost je ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) uvedel **kvotni sistem**, ki v prvem odstavku 16. člena (Ur. l. RS, št. 98/14) nalaga delodajalcem, ki zaposlujejo najmanj 20 delavcev, razen tujih diplomatskih in konzularnih predstavništev, invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov, dolžnost zaposlovati invalide v okviru določenega deleža od celotnega števila zaposlenih delavcev.

Kvoto iz prvega odstavka tega člena določi Vlada Republike Slovenije na predlog Ekonomsko-socialnega sveta z uredbo. Kvota je glede na dejavnost delodajalca lahko različna, vendar ne more biti nižja od 2 odstotka in ne višja od 6 odstotkov skupnega števila zaposlenih delavcev. V kvoto so všteti vsi invalidi, ki imajo sklenjeno pogodbo za najmanj 20 ur tedensko. Invalid, ki je zaposlen v podporni zaposlitvi v kvotnem sistemu, šteje za dva zaposlena invalida.

2.2.5.7 Pobude za zaposlovanje

Država še dodatno spodbuja delodajalce k zaposlovanju invalidov, saj jim v različnih členih zakona ZZRZI (Ur. l. RS, št. 98/14) poda pobudo za:

- subvencije plač,
- plačila stroškov prilagoditve delovnega mesta in sredstev za delo,
- plačilo stroškov storitev v podpornem zaposlovanju,
- oprostito plačila prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
- nagrado za preseganje kvote ter
- letno nagrado za dobro prakso.

2.3 Akcijski program za invalide 2014–2021

Invalidi v EU predstavljajo vsaj 16 odstotkov celotnega delovno sposobnega prebivalstva. Več kot 45 milijonov ljudi v Evropi (kar je vsak šesti med nami), starih od 16 do 64 let, ima

ali dolgotrajne zdravstvene težave ali pa status invalida. Mladih, starih od 16 do 25 let s tovrstnimi težavami je okoli 7,3 odstotkov (Vertot 2007).

Dolgoročna strategija Evropske unije je aktivno vključevanje invalidov na trg dela, zato v skladu s tem pripravlja akcijske načrte za vstopanje v delovna razmerja. Ti načrti so imeli v različnih obdobjih različno usmerjene cilje in prednostne naloge.

Prednostne naloge na tem področju v obdobju **2004–2005** so bile naslednje:

1. dostop do zaposlitve in ohranjanje zaposlitve,
2. izobraževanje, usposabljanje in mladina,
3. nove tehnologije in zagotavljanje možnosti invalidom,
4. dostopnost blaga in storitev v skupnosti.

V obdobju 2006–2007:

1. zaposlovanje invalidov,
2. zagotavljanje dostopa do kakovostnih storitev oskrbe in podpore,
3. spodbujanju dostopnosti blaga in storitev,
4. povečanje analitične zmogljivosti EU v zvezi s statistiko o invalidnosti (ibid: 5).

V obdobju 2007–2013:

Spodbujati, varovati in zagotavljati polnopravno in enakovredno uživanje človekovih pravic tudi za invalide in spodbujati spoštovanje njihovega dostojanstva. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je v akcijskem načrtu za obdobje **2014–2021** predvidelo uresničitve naslednjih ciljev:

- **ozaveščanje in informiranje** (zagotoviti, da bo širša in strokovna javnost sprejela invalide kot enakovredne in enakopravne člane družbe),
- **bivanje in vključevanje** (omogočiti invalidom samostojno izbiro načina življenja, kje in s kom bodo živeli ter pri tem zagotoviti ureditev bivalnega okolja tako, da bo dostopno vsem),
- **dostopnost** (v vse sfere človekovega življenja, kot so na primer izobraževanje, zaposlovanje, vključevanje v politično, športno in kulturno življenje ter dostopnost do zdravstvenih, socialnih in drugih storitev. Dostopnost daje invalidu možnost vključevanja v socialno, ekonomsko in politično življenje),

- **vzgoja in izobraževanje** (enake možnosti udeležbe v celotnem izobraževalnem sistemu v rednih in posebnih programih na vseh stopnjah – od predšolske vzgoje do visokošolskega izobraževanja),
- **delo in zaposlovanje** (zagotavljati ukrepe, ki bodo invalidom omogočali večjo zaposljivost z različnimi programi in usposabljanjem; delodajalce je treba seznaniti z možnostjo prilagoditve delovnega okolja in delovnega mesta, invalide pa spodbujati k dejavnemu iskanju zaposlitve),
- **finančno socialna varnost,**
- **zdravje in zdravstveno varstvo,**
- **kulturno udejstvovanje,**
- **šport in prostočasne dejavnosti,**
- **versko in duhovno življenje,**
- **samoorganiziranje invalidov,**
- **nasilje in diskriminacija** (ozaveščanje invalidov o pravicah, opozarjanje javnosti na nasilje in zlorabo, preprečevanje šikaniranja na delovnem mestu),
- **staranje z invalidnostjo** (omogočiti starejšim invalidom doseganje in ohranjanje največje možne samostojnosti ter polno vključenost in sodelovanje na vseh življenjskih področjih)

(http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf)

3 NEVLADNE ORGANIZACIJE

3.1 Neprofitni – tretji sektor

Natančna definicija neprofitnih organizacije in njihova umestitev v sistem je kompleksna. Prvi vzrok za to je pojmovanje nevladnih organizacij, ki imajo v različnih državah različna imena in vsebino.

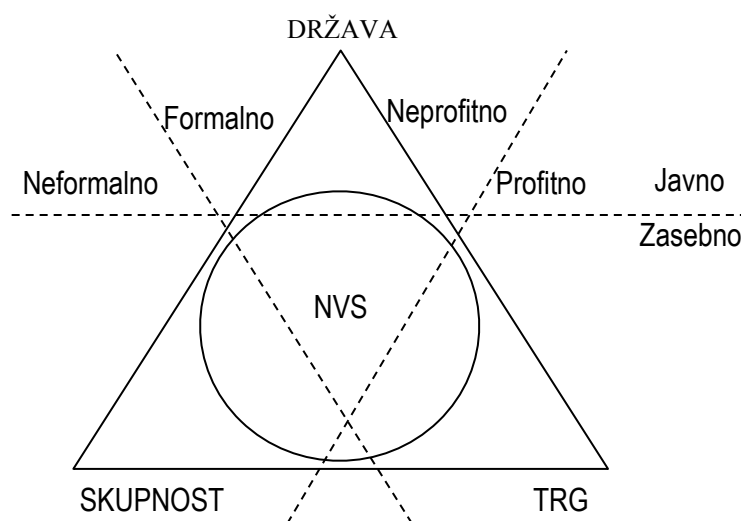
V ZDA se uporablja pojmovanje "neprofitni sektor", ki poudarja, da ni ustanovljen z namenom ustvarjanja dobička. Pojmovanje "neodvisni sektor" poudarja, da je v svojem delovanju neodvisen od države ali profitno naravnane sektorja. "Dobrodelni sektor" daje poudarek na dobrodelne namene, "prostovoljni sektor" poudarja brezplačno, prostovoljno delo. "Neobdavčeni sektor" poudarja davčno ugodnejši status, "tretji sektor" podaja obstoj sektorja, ki obstaja poleg državnega in profitnega sektorja in jima je enakovreden.

Drugi razlog je opredelitev njihovega delovanja, saj so neodvisne od države, vendar imajo pri tem podporo države. Dejavnosti vladnih in nevladnih organizacij se med seboj prepletajo in dopolnjujejo. Skupna značilnost nevladnih organizacij je, da nastajajo na podlagi prostovoljnega povezovanja posameznikov v želji izboljšati razmere civilne družbe (Mesec 2006).

K naraščanju neprofitnega sektorja v zadnjih letih je pripomogla ekonomska kriza držav, ki so razvijale koncept blaginjskega sistema v sedemdesetih letih. Pojavila se je potreba po bolj kakovostnih storitvah, ki bodo postavile zadovoljevanje človekovih potreb v središče pozornosti (Ovsenik, Ambrož 1999).

Kompleksno umestitev tretjega sektorja lahko prikažemo z blaginjskim trikotnikom, ki ga je razdelal Pestoff (1991, v Mesec 2006). V blaginjskem trikotniku so sektorji v medsebojnem odnosu tako, da ga v posameznih kotih predstavljajo država, trg in skupnost. Javni prostor pokriva prostor države, profitni prostor trga ter neformalni prostor skupnosti. Na sredini trikotnika je zaradi svoje mešane narave neprofitno-prostovoljski sektor.

Slika 2: Blaginjski trikotnik, Pestoff (1991)

3.2 Značilnosti neprofitnih organizacij

Neprofitne organizacije nastajajo v skupnosti, kot odgovor na nezadovoljene potrebe uporabnikov, ki jih država ali druge profitno naravnane organizacije ne morejo ali nočejo zadovoljiti. S svojim delovanjem prinašajo spremembe na različnih področjih sociale, kulture, vzgoje in izobraževanja, športa, zdravstva ... (Mesec 2008)

Njihove tri temeljne značilnosti so:

- nepridobitna naravnost,
- različni udeleženci, ki vplivajo na obstoj in razvoj organizacije ter
- večinoma nesnovni, le v manjši meri snovni izidi njihovega delovanja, ki je usmerjeno v zadovoljevanje človekovih potreb (Trunk Širca, Tavčar 1998 v Mesec 2008).

V zadnjih desetletjih so se vloge njihovega delovanja spremenile, sedaj ne le nudijo pomoč šibkim skupinam, temveč tudi spodbujajo razvoj ter s svojim delovanjem prispevajo k zmanjšanju revščine ter večanju samostojnosti posameznikov, skupin in skupnosti. S skupnim iskanjem rešitev prispevajo k razvoju družbe ter zmanjševanju neenakosti, obenem pa blažijo posledice, ki nastajajo v skupnosti s profitnim delovanjem (Mesec 2008).

Njihove prednosti, ki jih navaja Mikuš Kos (1996, v Mesec 2006), so:

- fleksibilnost, možnost hitrega prilagajanja na nove okoliščine,
- neodvisnost od tržnega gospodarstva in države,
- delovanje v interesu javnosti in ranljivejših skupin ter tesna povezanost s skupnostmi in lahka dosegljivost za ljudi.

Če naštevamo prednosti, je prav, da izpostavimo tudi šibkosti, ki se kažejo v tem, da včasih znotraj organizacije člani delujejo z različnimi cilji ter šibkosti v vodenju organizacije. Tukaj izpostavljajo predvsem finančne težave ter pomanjkanje transparentnosti v njihovem delovanju.

Za svoje delovanje nevladne organizacije pridobivajo sredstva s kombiniranjem različnih načinov. V splošnem velja, da največkrat s prodajo storitev, iz članarin, javnih sredstev ter z donatorstvom in sponzorstvom. Nabiranje sredstev je proces, ki zahteva dobro poznavanje trga, uporabnikov ter potencialnih donatorjev ali sponzorjev (Mesec 2008).

Skupine neprofitnih organizacij	Smotri in naloge	Vrste in tipi	
Državne neprofitne organizacije			
Izvajalci javnih služb	Opravljaajo po demokratični poti določene javne dejavnosti.	• Javna uprava • Javna podjetja in zavodi	
Napol državne organizacije			
Institucije javnega prava	Opravljaajo naloge, ki so jim poverjene na zakonski osnovi; članstvo v njih je obvezno, deloma izvajajo dejavnosti po lastni pobudi.	• Zbornice • Socialni skladi	
Zasebne organizacije			
Neprofitne organizacije na področju gospodarstva	Pospešujejo in zastopajo gospodarske smotre članov.	• Poslovna združenja • Organizacije delojemalcev • Poklicna združenja • Organizacije potrošnikov • Zadruga	

Družbeno kulturne neprofitne organizacije	Opravljajo skupne dejavnosti v okviru kulturnih, družabnih ipd. potreb članov.	• Športna društva • Društva za dejavnosti v prostem času • Cerkve, sekte • Zasebni klubi • Spiritistični krožki	
Politične neprofitne organizacije	Opravljajo skupne dejavnosti za obdelovanje in uveljavljanje političnih interesov in vrednot.	• Politične stranke • Organizacije za varovanje domovine, narave, okolja • Politično usmerjene združenja in društva • Organizirane državljanske pobude	
Socialne neprofitne organizacije	Opravljajo dobrodelne in podpirne dejavnosti na področju zdravstva in sociale za pomoči potrebne skupine prebivalstva; dobrodelnost, dejavnost v občo korist, socialno varstvo in skrbstvo.	• Organizacije za pomoč in storitve bolnim, ostarelim, prizadetim, oškodovanim, zasvojenim, ubožnim in zapostavljenim ljudem • Dobrodelne organizacije in društva • Skupine za samopomoč	

Tabela 1: Razdelitev neprofitnih organizacij po Schwarz (1996, v Mesec 2006).

3.3 Zasebni zavodi

Zavodi so organizacije, ki jih lahko ustanovijo domače ali tuje fizične in pravne osebe za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, socialnega varstva, otroškega varstva, invalidskega varstva, socialnega zavarovanja ali drugih dejavnosti. Zavod mora izpolnjevati pogoje neprofitnosti. Država zasebnemu zavodu, ki izpolnjuje pogoje za ustanovitev zavoda, določene z Zakonom o zavodih (Ur. l. RS, št.121/1991, 451/1994 Odl.US: U-I-104/92, 8/1996, 36/2000, 127/2006-ZJZP), podeli koncesijo. Zakon v več členih določa načine ustanovitve zavodov, dejavnosti, ki jih lahko opravljajo, ter določa način organizacije in odgovornosti, ki jo kot pravne osebe prevzemajo.

3.4 Zadruga

Zakon o zadrukah (Ur. l. RS, št. 97/ 2009) opredeljuje zadrugo, kot organizacijo vnaprej nedoločenega števila članov. Njen namen je pospeševati gospodarske koristi svojih članov ter temelji na prostovoljnem pristopu ter prav tako izstopu iz zadruga, enakopravnem sodelovanju in upravljanju članov.

Prednosti ustanavljanja zadrug so delovanje po načelu samopomoči, demokratično delovanje, sodelovanje različnih gospodarskih subjektov zagotavlja članom prihranke, ki jih s samostojnim nastopom na trgu ne bi mogli doseči oz. vsaj ne v takšnem obsegu. S sodelovanjem si člani izboljšajo položaj na trgu, s tem dosežejo večjo tržno moč.⁶

V Sloveniji je bilo na dan 30. 9. 2015, po podatkih Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve, registriranih 385 zadrug. Med registriranimi so najštevilčnejše zadruga z dejavnostjo trgovina in vzdrževanje oz. popravila motornih vozil – 109. Na drugem mestu so po številu zadruga z dejavnostjo kmetijstvo, lov, gozdarstvo in ribištvo – 87. Sledijo jim zadruga s področja poslovanja z nepremičninami – 39 (ibid.).

3.5 Zavod Jazon in Razvojna zadruga Etri

Zavod Jazon je nastal kot nadaljevanje zgodbe podjetja Jazon d. o. o.

Podjetje Jazon d.o.o. je na trgu prisotno že 26 let. Ukvarjajo se z distribucijo in oskrbo podjetij s potrošnim pisarniškim materialom.

Leta 2005 so na prigovarjanje njihovega poslovnega partnerja, zavoda Racio, postali invalidsko podjetje. V letu 2011 so ustanovili zavod Jazon. Razvoj delovnih mest za invalide je bil mogoč v sodelovanju s podjetjem Jazon d.o.o., ki jim zagotavlja utečene dejavnosti, na podlagi katerih zavod Jazon organizira in vodi delo, prilagojeno potrebam in zmožnostim posameznikom, ki potrebujejo zaščitno zaposlitev. Razvili so delovna mesta na področju storitev in proizvodnje, ki omogočajo ljudem z ovirami vključevanje na trg dela in v družbo. Delo ljudi z ovirami je raznovrstno: od kopiranja, urejanja arhivov, etiketiranja izdelkov do oskrbe pisarn s pisarniškim materialom. V zadnjem letu se usmerjajo tudi v dostavo zdravih malic na delovno mesto.

⁶ Zadruga zveza, Kaj je zadruga?http://www.zadrugazveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=11&Itemid=11.

Pri sebi in svojih poslovnih partnerjih spodbujajo inovativnost, kreativnost, prevzemanje odgovornosti, sodelovanje, samoiniciativnost, strpnost ter skrb za sočloveka.

Ustanoviteljica in lastnica podjetja Jazon d. o. o., Lenka Puh, verjame, da je možno vsakega človeka vključiti v delovno okolje po načelih ergonomije. Ob izkušnjah, ki so jih pridobili pri delu z ljudmi z ovirami, so videli, da imajo ljudje z ovirami potencial za delovna mesta z večjo dodano vrednostjo. Tako niso zaradi svojih ovir obsojeni na fizična dela z nizko dodano vrednostjo, ampak v svoji karieri lahko napredujejo. V želji po zagotavljanju več delovnih mest za ljudi z ovirami so se združili in ustanovili razvojno zadrugo Etri.

Razvojna zadruga Etri je registrirana kot socialno podjetje tipa B. Deluje po načelu treh e-jev: ekologija, ergonomija ter etična ekonomija. Poslanstvo zadruge je ustvarjanje delovnih mest za ranljive skupine ljudi z zagotavljanjem zelenih delovnih mest predvsem na območjih z visoko stopnjo brezposelnosti, spodbujanje socialnega podjetništva ter družbeno vključevanje. Je na dobri poti, da bo prva zadruga v Evropski uniji s poslanstvom razvoja družbeno koristnega podjetništva s socialno zeleno franšizo.

V letu 2016 zadruga Etri zaposluje 61 ljudi, od tega 25 invalidov (15 jih velja za najtežje zaposljive). Vanjo je združenih 270 podjetij.

Korak v nov poslovni model (zadruga) je bil za zavod Jazon tudi korak v nov tržni model. Ugotovili so, da se na slovenskem trgu lahko razmeroma hitro proda vse, kar človek sam ustvari na njivi. Lenka Puh pravi, da so se z zadrugo vrnil h koreninam, k naravi. Njihov znak vsebuje krošnjo drevesa, ker sami črpajo veliko motivacije za delo iz narave, kjer se vse vrti v krogu in se nič ne zavrže.

S storitvami iz tako imenovane 3R-iniciative so se usmerili na zniževanje stroškov za celotno družbo na področju smeti. Iz smeti, ki se lahko porabijo kot surovina za naslednji produkt, so se lotili zbiranja celuloznega papirja, ki ga nato uporabljajo za izdelavo izolacije iz celuloze; imajo svojo pomivalnico, v kateri pomivajo plastične kozarce, uporabljene na javnih prireditvah. Na lastni njivi pridelujejo industrijsko konopljo, iz katere pridelujejo moko, olje in čaj.

V letu 2015 so svoje poslanstvo razširili tudi na izobraževanje z ustanovitvijo zadružne šole, ki bo delovala po načelih in vrednotah zadružništva. Vizija zadružne šole je postati ključen akter na področju posredovanja znanja s področja zadružništva in podjetništva pri-

hodnosti. S tem bo pripomogla k povečanju naklonjenosti širše družbe za aktivno ustvarjanje uspešnih, družbeno odgovornih in razvojnih podjetniških zgodb.

Pri tem so si zastavili naslednje strateške cilje:

- Razviti učni program, osnovan na vrednotah in načelih zadružništva, ki bo pripomogel k razvoju novih izdelkov in storitev za podjetniške iniciative.
- Vzpostaviti strateško partnerstvo med različnimi področji: svetom podjetništva, kreativno industrijo, nevladnimi organizacijami, pristojnimi državnimi organi, lokalnimi skupnostmi in potrošniki. To bo omogočilo uspešno ustvarjanje gospodarsko bolj uspešne in vključujoče družbe.
- Izobraževanje o zadružništvu želijo vpeljati v nacionalni izobraževalni sistem.
- Na podlagi kakovostnega podajanja vsebin in vzpostavljenega sodelovanja z mentoriranimi podjetniškimi iniciativami želijo postati pomembno stičišče zgodb Etri skupnosti in pridruženih partnerjev

4 METODOLOGIJA

4.1 Vrsta raziskave

Narejena raziskava je kvalitativna, saj osnovno izkustveno gradivo sestavljajo besedni opisi ljudi, s katerimi sem opravila intervjuje. Prav tako je obdelava in analiza pridobljenega gradiva predstavljena na besedni način, pri kvalitativni raziskavi, brez merskih postopkov in brez operacij nad števili (Mesec 2007). Raziskava je tudi empirična oz. izkustvena, saj sem izbrala novo, neposredno izkustveno gradivo, na podlagi spraševanja.

Z raziskavo sem želela, na podlagi pripovedi vprašanih, ugotoviti, kako se je spremenilo njihovo življenje po zaposlitvi .

Pri tem sem se osredotočila na pet tem:

- bivanje,
- denar,
- socialna mreža,
- prosti čas,
- potrebe.

Raziskovalna vprašanja, na katera bom z raziskavo skušala odgovoriti, so:

- Kako je zaposlitev spremenila njihovo bivanjsko stanje?
- Kakšen vpliv ima redni dohodek na njihovo življenje?
- Kako so se spremenili odnosi z družino?
- Kakšen vpliv je imela zaposlitev na partnerske ter prijateljske odnose?
- Kako je zaposlitev vplivala na potek prostega časa?

4.2 Merski instrumenti

Za merski instrument izvedene raziskave sem uporabila delno strukturiran intervju, ki je potekal v obliki pogovora, v želji po pristni interakciji z zaposlenimi ter z namenom poglobitve v vsak posamezen primer. Na začetku intervjuja sem zastavila osnovna vprašanja o starosti, spolu, času zaposlitve ipd., v nadaljevanju pa so se vprašanja navezovala na teme, ki so opisane zgoraj. Vsaka tema je imela vsaj eno od podkategorij, katere so opisane v prilogi (Priloga 1).

4.3 Populacija in vzorčenje

Glede na to, da je raziskava kvalitativna, sem se odločila za uporabo manjšega vzorca. Tako je v raziskavi opravljen intervju s štirimi ljudmi. Populacija raziskave so zaposleni v zaščitni zaposlitvi zavoda Jazon. Zavod Jazon zaposluje 9 ljudi, starih med 20 in 49 let. Vzorec štirih ljudi (tri moške osebe in ena ženska oseba) je bil izbran s strani njihove mentorice in je bil neslučajnostni iz dveh razlogov. Prvi je ta, da so potekali intervjuji ravno v času poletnih dopustov in je bilo veliko odsotnih, drugi pa, da jih mentorica osebno pozna in ve, kdo od njih je bolj zgovoren in pripravljen odgovarjati na vprašanja.

4.4 Zbiranje podatkov

Podatke sem zbirala v začetku avgusta 2016 v zavodu Jazon. Intervju ni bil časovno omejen. Intervjuji so potekali na dan 16. 8. 2016, pri čemer je vsak trajal približno pol ure. Metoda zbiranja podatkov je bila neposredno ustno spraševanje, saj je potekala iz oči v oči z eno osebo naenkrat. Med izvedbo intervjuja mi je največjo skrb predstavljalo dejstvo, da bi morala postavljati preveliko število podvprašanj, saj mogoče zastavljena vprašanja ne bi bila za vse dobro razumljiva, vendar pa se je skrb izkazala za neupravičeno, saj so intervjuji potekali gladko. Vsi sogovorniki so bili zelo odprti za podajanje informacij o svojem življenju, tako da so intervjuji potekali v sproščenem vzdušju. Vsem sodelujočim sem zagotovila anonimnost in zaupnost podatkov, ki bodo uporabljeni le za namen diplomskega dela.

4.5 Obdelava in analiza podatkov

Sprva sem nameravala intervjuje snemati, ker pa je že prvi sogovornik ta predlog zavrnil, sem si potem pri vseh pogovorih zapisovala ključne besede ali stavke. Takoj po prihodu domov sem vse intervjuje po spominu zapisala (glej prilogo 2). Nato sem razčlenila sestavne dele besedila tako, da sem dobila enote kodiranja, ki so bile pomembne za mojo raziskavo. Enote kodiranja sem prepisala v tabelo eno pod drugo in jih označila po vrstnem redu tako, da sem vsakemu vprašanemu določila svojo črko (glej prilogo 3).

Sledil je proces kodiranja, pri katerem sem oblikovala pojme, sorodne kode sem združila in jih oblikovala v posamezne podkategorije (glej prilogo 4). Sledilo je oblikovanje poskusne teorije, po posameznih sklopih, ki so predstavljeni v poglavjih Rezultati in Razprava.

5 REZULTATI

5.1 BIVANJE

5.1.1 Prostor

Dve osebi živita v hiši, od tega ima ena svojo sobo, druga pa svojo garsonjero.

Ena oseba živi sama v stanovanju. Ena zaenkrat živi še z mamo, ampak se bo kmalu preselila v svoje stanovanje.

5.1.2 Lastništvo

Ena intervjuvana oseba ima v lasti stanovanje. Ena oseba sicer živi v stanovanju z mamo, ampak se bo kmalu preselila v svoje stanovanje. Dve osebi živita v hiši svojih staršev, od tega ima ena sobo v hiši, druga oseba pa ima urejeno garsonjero (*“Imam kopalnico, kuhinjo in dnevno s spalnico.”*).

5.1.3 Ustreznost

Vsem trenutno bivanjsko stanje ustreza, vsakemu iz različnih razlogov. Dva sta kot razlog navedla, da imata vse, kar potrebujeta in jima tako ustreza. Ena oseba je kot ustreznost bivanja navedla bližino družine in službe.

5.2 DENAR

5.2.1 Upravljanje

Vsi intervjuvanci so povedali, da s finančnimi sredstvi upravljajo sami.

5.2.2 Stroški

Ena intervjuvana oseba si stroške bivanja krije sama (*“Razen, če mi kakšen mesec zmanjka, potem mi posodita starša.”*). Dve intervjuvani osebi si delita stroške bivanja s starši (*“Za položnice, ostalo sam.”*). Ena oseba pa doda nekaj finančnih sredstev k skupnemu gospodinjstvu (*“Večino krijeta starša.”*).

5.3 SOCIALNA MREŽA

5.3.1 Odnosi z družino

Dva od vprašanih sta za izboljšanje odnosov z družino navedla redno zaposlitev, eden neposredno ("Pred tem sva se z očetom kregala, ker se je bal, da bom samo lenaril doma."), drugi posredno ("Odkar živim na svojem, se razumemo, prej sta me vedno komandirala.")

Ena oseba je navedla, da so imeli vedno dobre odnose, tako da zaposlitev nanje ni imela vpliva.

Ena oseba od vprašanih je za boljše družinske odnose navedla postavitev diagnoze ("Dokler nisem imela diagnoze, so mislili, da se delam norca iz njih, ker odgovarjam samo z enozložnimi besedami. Ko sem končno dobila diagnozo pri 25. letih, so videli, da sem taka z razlogom.")

5.3.2 Navezovanje in ohranjanje stikov

Vsi vprašani menijo, da je zaposlitev vplivala na lažje navezovanje stikov z neznanci, predvsem zato, ker pri svojem delu prihajajo v stike z različnimi ljudmi.

Ena oseba je navedla, da ima težave samo z navezovanjem uradnih stikov ("Ko je potrebno kaj urejati po centrih, poštah ... Tega me je strah.").

Dva od vprašanih ohranjata stike s prijatelji in sodelavci, s tem da ima ena oseba trenutno težave v odnosu in so stiki s prijatelji zaradi tega okrnjeni.

Ena od oseb ohranja stike z družino in osebnim asistentom, drugi ohranja stike s prijatelji, ki jih je imel, preden se je zaposlil, med sodelavci še ni našel prijateljev.

5.3.3 Odnosi s sodelavci in prijatelji

Dva od vprašanih sta navedla, da se z večino sodelavcev dobro razumeta, ampak se z njimi ne družita izven delovnega časa. Oba proste popoldneve raje preživljata sama kot s prijatelji.

Dve osebi sta med sodelavci našli nove prijatelje, s katerimi se družita tudi po koncu službe in ob vikendih.

5.3.4 Partnerski odnos

Dve intervjuvani osebi sta samski, od teh si ena želi najti partnerja. Drugi dve osebi imata partnerje, vendar eden od njiju ni želel govoriti o tej temi ("S punco sva zmenjena, da o nama ne govoriva drugim."), drugi pa trenutno skuša popraviti odnos s punco ("Iščeva skupne interese, upam, da nama uspe.").

5.4 PROSTI ČAS

5.4.1 Potek dneva

Trije vprašani so navedli, da popoldneve radi izkoristijo za počitek, brskanje po spletu in gledanje televizije.

Od tega sta dve osebi navedli, da se v prostem času radi igrata s svojimi nečaki in nečakinjami ("Ampak trenutno so na morju, komaj čakam, da pridejo nazaj."). Obe osebi, ki živita v hiši, sta za popoldanska opravila navedla še dela okoli hiše ("S hišo je zmeraj delo, samo videti ga moraš.").

5.4.2 Gospodinjstvo

Vsi vprašani gospodinjska dela (kuhanje, pospravljanje) znajo opravljati sami.

Zaradi bivanja s starši trem osebam kosilo skuhajo le-ti. Eni osebi pri generalnem čiščenju dvakrat letno pomaga mama.

5.4.3. Hobiji

Ena oseba je kot hobi navedla potovanja, ki si jih lahko privošči, odkar ima svoj dohodek ("Ta vikend sem šel sam na izlet v Bohinj, hodit do slapa Savica. Čez par tednov planiram izlet v Italijo z organizirano skupino. Bil sem tudi že v Londonu in Barceloni.")

Druga oseba se je za hobi vpisala na tečaj slikanja, tretja oseba se za hobi ukvarja z raznimi športi, četrta oseba nima hobijev.

5.5 POTREBE

5.5.1 Potrebe za samostojnejše življenje

Ena od oseb bi si rada našla partnerja, s katerim bi zaživela skupaj.

Druga oseba si želi zaživeti v svojem domu s svojo partnerico. Tretja oseba je, kot temeljno potrebo navedla ureditev statusa za odrasle z aspergerjevim sindromom. Četrta oseba je izpostavila, da želi zaslužiti več denarja.

6 RAZPRAVA

Problem, s katerim se soočajo ljudje z ovirami, je omogočanje dostojnega življenja, ki mu ne grozita socialna izključenost in posledično revščina. Težko pridejo do zaposlitve, ki je temelj za neodvisno življenje, občutek vključenosti in pripadnosti skupnosti. Neodvisno življenje, kot poudarjajo v društvu YHD (Društvo za teorijo in kulturo hendikepa), pomeni, da ima človek možnosti živeti tako kot vsak drug. Imeti pravico do odgovornosti za svoja dejanja, učenja iz lastnih napak, možnost obvladovanja vsakodnevnih aktivnosti ter imeti možnost sprejemanja odločitev o svojem življenju (<http://www.yhd-drustvo.si/nzh.html>).

Brezposelnost je breme, ne samo za posameznika, ki se z njo sooča, temveč tudi za njegove bližnje. Brezposelni se velikokrat srečujejo z oznako lenih ljudi, ljudje z ovirami so tako še dodatno stigmatizirani. Če že najdejo zaposlitev, jo težko obdržijo, ker se delodajalci pri svoji organizaciji dela ne želijo prilagajati ali upočasnjevati poteka dela. Mati mladega odraslega, ki je zaključil prilagojen program, navaja: *“Sin je končal dvoletni program in pridobil poklic obdelovalca lesa. Opravil je tudi pripravništvo v obsegu 300 ur /.../ bil je vesten in skrben /.../ pripravljen delati tudi po 12 ur /.../ pomival je posodo, kidal sneg, opravljal pomožna dela v pralnici. Po pripravništvu je bilo vsega konec. Štiri leta je bil doma /.../ poslala sva nešteto prošenj in dobila vrnjena samo dva odgovora /.../ niso ga sprejeli, prošnjo pa so vzeli na znanje. Ko so delodajalci slišali, da je končal prilagojen program, so z njim že takoj zaključili /.../ potem je dobil službo prek občine, kot »komunallec“* (<http://www.os-jela-janezica.si/files/2015/12/Povzetki-okrogleg-mize.pdf>).

S svojo raziskavo sem želela raziskati, kako je zaposlitev vplivala na njihova življenja predvsem z vidika neodvisnosti. Zanimalo me je, katera so tista področja, na katerih so napredovali ter katera tista, na katerih bi potrebovali pomoč za neodvisno življenje. Na podlagi podanih odgovorov sem strnila najpomembnejše ugotovitve, ki so jih izpostavili.

Ugotovila sem, da je večini zaposlitev prinesla finančno samostojnost, s pomočjo katere sta si dve osebi kupili stanovanje, ena oseba ima to še v načrtu za prihodnost. Možnost življenja v lastnem domu jim predstavlja nekakšno svobodo, ki jo vsaka odrasla oseba potrebuje, saj le tako čuti, da je v življenju s prisluženim denarjem nekaj ustvarila.

Vsi vprašani sami razpolagajo s svojim dohodkom in nimajo težav pri razporejanju denarja za redne mesečne ter ostale morebitne stroške. To nakazuje, da s svojimi finančnimi sredstvi ravna odgovorno, saj se zavedajo, da morajo z zaslužkom kriti stroške, ki jih imajo s stanovanjem ali pa staršem pomagati pri plačevanju mesečnih obveznosti.

Zaposlitev v zavodu Jazon so vprašani navedli kot pomemben dejavnik v življenju, ki jim omogoči, da se osamosvojijo ter razširijo svojo mrežo prijateljev.

Navedli so tudi, da so jim vsakdanji stiki s sodelavci pomagali pri vzpostavljanju stikov izven svojega delovnega okolja. Ena oseba je izrazila strah pred "uradnimi stiki", ko je potrebno urejati razne dokumente.

Partnerski odnosi oziroma ljubezensko življenje se je izkazalo za bolj problematično, saj je le ena vprašana oseba v srečni zvezi. Druga oseba ima v zvezi nekaj težav, za katere upa, da jih bosta s partnerico uspešno rešila. Pri eni vprašani osebi sem prišla do sklepa, da jo to področje ne zanima, ena oseba pa si želi najti nekoga s komer bi preživljala čas.

Dneve imajo zaradi zaposlitve bolj koristno zapolnjene, popoldneve pa radi preživljajo v družbi svojih bližnjih ali pa jih izkoristijo za počitek. Pri organizaciji vsakdanjika so samostojni.

Zaradi rednega dohodka so se lahko začeli ukvarjati s stvarmi, ki jim prinašajo veselje, pa čeprav je to le kakšna kava po službi na teden več. Prijetno me je presenetil izbor hobijev, o katerih vsi govorijo z veseljem in pokrivajo področja turizma, kulture in športa.

Kot potrebe za neodvisno življenje so navedli tiste, po katerih hrepenimo vsi ljudje, to so potrebe po razumevanju, ljubezni in sprejetju.

7 SKLEPI

Ugotovitve raziskave lahko povzamem v nekaj sklepih:

- Izkazalo se je, da sta na področju bivanja dva izmed vprašanih zadovoljna s trenutnim bivanjskim položajem, dva vprašana pa sta izkazala željo po lastnem bivanjskem prostoru, saj trenutno zaradi premajhnih finančnih sredstev še nista sposobna kupiti/najeti lastne bivanjske enote.
- Vsi vprašani so povedali, da so zadovoljni s trenutnim finančnim položajem, vendar pa bi si v prihodnje želeli zaslužiti več in si tako omogočiti lažji dostop do vseh željenih stvari (stanovanje, potovanja, novi hobiji ...).
- Dva vprašana sta povedala, da pri opravljanju gospodinjskih opravil nimata nikakršnih težav, dva izmed vprašanih sta izpostavila, da jima starši nekajkrat v letu pomagajo pri gospodinjskih opravilih.
- Čeprav imajo dobre odnose v družinskem in prijateljskem krogu, si trije želijo urediti tudi odnose na partnerskem področju.
- Imajo veliko različnih idej za preživljanje prostega časa, pri čemer postavljajo pozitiven zgled tudi za ljudi brez ovir.
- Pri organizaciji poteka dnevnih opravil so večinoma samostojni, le ena od vprašanih je izrazila potrebo po pomoči pri urejanju administrativnih obveznosti.
- S svojim pozitivnim odnosom premagujejo ovire, ki jih življenje postavlja pred njih, česar marsikatera oseba brez ovir ne zmore. S tem predstavljajo vzgled vsem, ki se v življenju borijo s težavami.
- Nevladne organizacije igrajo pomembno vlogo pri vključevanju ljudi z ovirami v družbo in trg dela, saj s tem omogočajo svojim članom večjo samostojnost.

8 PREDLOGI

Izvedena raziskava je pokazala, da ima zaposlitev pozitiven odnos na življenja ljudi z ovirami. V večini jim je omogočila finančno in stanovanjsko neodvisnost ter razširitev in okrepitev socialne mreže. Potrebe, ki so jih sami izrazili, so pomoč pri "uradnih" stikih, potreba po partnerskih odnosih, občasna pomoč pri gospodinskih opravilih, potreba po večjem prihodku ter v prihodnosti pomoč pri najemu/nakupu stanovanja.

Podatek, iz letnega poročila, Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje, da je bilo v letu 2015 brezposelnih 16.797 invalidov nakazuje, da je zaposlovanje invalidov področje, ki v slovenskem prostoru potrebuje še nekaj spodbude. Svoje predloge sem zato razdelila na splošne ter konkretne, vezane na izražene potrebe vprašanih.

8.1 Konkretni predlogi

Vprašani so izrazili željo po partnerskem odnosu, zato bi predlagala, da zavodi, kot je zavod Jazon, nekajkrat letno organizirajo skupna srečanja, na katerih se bodo lahko povezali z ostalimi in mogoče našli ljubezen ali pa nova prijateljstva. Srečanja bi lahko potekala v obliki pohodov, izletov, plesov ... pod sloganom ". Vprašanim se lahko ponudi tudi včlanitev v razna društva za ljudi z ovirami.

Drugi predlog se navezuje na željo sogovornice, ki je med intervjujem izrazila potrebo po pravno urejenem statusu za odrasle ljudi z aspergerjevim sindromom⁷. Status imajo zaenkrat urejen samo otroci, odrasle se še vedno kategorizira po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Predlagam, da društvo za pomoč odraslim osebam z motnjo avtističnega spektra – aspergerjev sindrom še nadalje izvaja pritisk na potrebne ustanove (zdravstvene, socialne) za ureditev statusa.

Tretji predlog se tiče omembe strahu pred "uradnimi" stiki. Čeprav jim je zaposlitev prinesla velik napredek, še vedno včasih pride do težave, ki je sami ne znajo rešiti. Da bi jim pomagali prestopiti prepreke in na ta način razbremenili tudi njihove starše, ki so povečini

⁷ Aspergerjev sindrom je motnja avtističnega spektra, ki se kaže s težavami v socialnih interakcijah ter ponavljajočem se vedenju in omejenem zanimanju. Od ostalih motenj avtističnega spektra se razlikuje po razmeroma ohranjenem jezikovnem in spoznavnem razvoju. Aspergerjev sindrom, v https://sl.wikipedia.org/wiki/Aspergerjev_sindrom.

tisti, na katero se preloži to breme, predlagam, da se združijo študenti starejših letnikov Fakultete za socialno delo, ki bi bili pripravljeni prostovoljno pomagati ljudem z ovirami, ki potrebujejo pomoč. Mogoče bi lahko za začetek katera od fakultet v sklopu Univerze v Ljubljani ponudila kakšen prostor, ki ga nima v uporabi. Ta pomoč bi obsegala ozaveščanje o pravicah, druženje, krepitev moči, spremstvo ... S tem bi pridobili obe strani, ljudje z ovirami, ker bi vedeli, da je vedno na voljo nekdo, na koga se lahko obrnejo, ter študenti, ki bi s tem pridobivali neprecenljive delovne izkušnje.

8.2 Splošni predlogi

Prvi predlog je uvedba skupnega termina za ljudi z ovirami, ki ne bo diskriminatoren. Menim, da je izraz ljudje z ovirami manj diskriminatoren kot ostali izrazi (invalidi, ljudje s posebnimi potrebami ...). Izraz ljudje z ovirami v središče postavlja človeka, šele potem njegovo oviro. Ob izrazu "invalid" večina najprej pomisli na človeka na invalidskem vozičku, za katerega si ne predstavljajo, da je zmožen samostojnega življenja ali dela. Kot je bilo navedeno, pa v kategorijo "invalid" spada še veliko drugih ovir, ne le telesne.

Drugi predlog je sprejem zakona o osebni asistenci, na kar že leta opozarjajo invalidske organizacije, združene v Mrežo za deinstitucionalizacijo. Zakon bi omogočil ljudem z ovirami, da zaživijo v skupnosti in enako, kot drugi odločajo sami o svojem življenju.

Tretji predlog je večje ozaveščanje družbe, da so med nami ljudje z ovirami, ki so sposobni samostojnega, dostojnega življenja in enakopravnega vključevanja v družbo. Z večjim vključevanjem v družbo bi bila premagana tudi stigma nad ljudmi z ovirami, saj bi družba spoznala, da so prav tako ljudje, pa čeprav z ovirami.

Da družba lepo sprejme "drugačne", če ima le priložnost za to, nakazuje tudi primer Centra Draga za usposabljanje, delo in varstvo ljudi z lažjo, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju, ki je v starem jedru Ljubljane odprla gostilnico Druga violina. V njej izvajajo programe zaposlovanja pod posebnimi pogoji, njihov temeljni namen je zmanjševanje predsodkov okolice do oseb s posebnimi potrebami in inkluzija ljudi z motnjo v duševnem razvoju v širšo družbo. Gostilna Druga violina uspešno deluje in je lepo sprejeta v družbi.

Četrti predlog je javno poudarjanje in širjenje primerov dobrih praks, kot je zavod Jazon. S tem bi opogumili tudi druga podjetja, da sprejmejo v svoj tim ljudi z ovirami.

Menim, da bi navedeni predlogi lahko pripomogli k lažji zaposljivosti oseb z ovirami, saj bi bila družba, predvsem pa podjetja, ki bi osebe z ovirami zaposlila, bolj ozaveščena in tako ne bi imela strahu pred sprejemanjem le-teh v svoj delovni tim. S tem bi jim pokazali, da so del družbe in enakopravni tistim, ki se jim v življenju ni bilo potrebno soočati s tovrstnimi težavami.

9 POVZETEK

V diplomski nalogi sem raziskovala, kako je zaposlitev vplivala na življenje ljudi z ovirami. V prvem delu sem predstavila osnovne pojme kakovosti življenja, stigmo, s katero se soočajo v družbi, pomen, ki ga ima zaposlitev na posameznika ter pojmovanje invalidnosti in koncept hendikepa. V drugem delu sem navedla pravne vire, ki obravnavajo zaposlovanje ljudi z ovirami in možne oblike zaposlitev.

V tretjem delu sem predstavila značilnosti neprofitnih organizacij ter predstavila delovanje razvojne zadruge Etri, katere ustanovitelj je zavod Jazon. Predstavila sem, kako delujejo, kakšen učinek imajo na družbo ter kakšno vizijo in strateške cilje imajo za prihodnost.

V raziskovalnem delu sem poskušala ugotoviti, na katerih področjih so z zaposlitvijo napredovali ter katera so tista področja, na katerih bi potrebovali pomoč.

Glede na ugotovitve sem opisala nekaj predlogov, za katere menim, da bi lahko prinesli pozitivne spremembe k neodvisnosti ljudi z ovirami.

Menim, da je na področju zaposlovanja ljudi z ovirami že veliko narejenega v pravo smer. V zadnjih letih se je razvilo veliko inovativnih metod (krepitev moči, zagovorništvo, neposredno plačevanje socialnih storitev ...), ki so se še bolj usmerile v to, da se sliši in upošteva glas uporabnikov ter da se poveča njihovo lastno moč in vpliv v družbi.

Zaposlitev se je izkazala za pomemben dejavnik k neodvisnosti življenja ljudi z ovirami, zato menim, da je potrebno ozaveščati družbo, da so med nami ljudje z ovirami, ki imajo željo po delu, samo priložnost jim je potrebno dati.

10 UPORABLJENA LITERATURA

Brandon D. (1993), *Veselje in žalost pri normalizaciji*, *Socialno delo*, številka ½ str. 19—25.

Dragoš S. (2007), *Skupnostno socialno delo*, Študijsko gradivo 2007/2008, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Dragoš S., Leskošek V., Petrovič Erlih P., Škerjanc J., Urh Š., Žnidarec Demšar S. (2015), *Krepitev moči*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

EU Projekt: Prehod mladih s posebnimi potrebami na trg dela: <http://mlad.si/2013/09/predstavitev-projekta-prehod-mladih-s-posebnimi-potrebami-iz-sole-na-trg-dela/>. (Spletni vir), nazadnje obiskano 25. 5. 2016.

Flaker V. (2012), *Direktno socialno delo*, Ljubljana: Založba /•cf.

Flaker V. (1998), *Odpiranje norosti*, Ljubljana: Založba/•cf.

Flaker V. (2015), *Prispevki k taksonomiji socialnega dela in varstva*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Lamovec T. (1998), *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*, Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mesec Bojana (2008), *Družbeni okvir neprofitnih organizacij*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mesec Bojana (2006), *Neprofitne organizacije*, študijsko gradivo, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mesec Blaž (1997), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu*, študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mesec Blaž (2007), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*, študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti___pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf. (Spletni vir), nazadnje obiskano 25. 5. 2016.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti: Akcijski načrt za invalide, http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf (spletni vir), nazadnje obiskano 2. 8. 2016.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti: Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 114/06 – ZUTPG, 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS in 54/12) www.mddsz.gov.si/...gov.../zakonodaja/.../ZSV_4.1.2016.doc (spletni vir), Nazadnje obiskano: 3. 8. 2016.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2008), Človekove pravice in invalidi; Konvencija o pravicah invalidov – črka na papirju in/ali realnost?, Uršič C., Tabaj A. (ur.), Ljubljana: Centerkontura (zbornik predavanj).

Ovsenik, M., Ambrož, M., (1999), *Neprofitni avtopoetični sistemi*. Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj.

Osnovna šola Jela Janežiča, Okrogla miza »Vključevanje oseb s posebnimi potrebami na trg dela«, 19. 11. 2015: <http://www.os-jela-janezica.si/files/2015/12/Povzetki-okrogle-mize.pdf> . (Spletni vir), nazadnje obiskano 25. 5. 2016.

Psihiater Lešter, Splošno o duševnih motnjah, www.psihiater-lester.si (Spletni vir), nazadnje obiskano 15. 5. 2016.

Popit Tkalec P., Ponikvar J. (2008), *Vpliv zaposlitvene rehabilitacije na kakovost življenja oseb z motnjami v duševnem zdravlju*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).

Statistični urad republike Slovenije (2007), *Invalidi, starejši in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji* / Petronela Vertot (ur.). Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-DBWZHJWF/> (spletni vir), Nazadnje obiskano; 3. 8. 2016.

Uršič, C., Drobnič, J. (1995), *Zaposlovanje invalidov – primerjava politik, koncepcij in ukrepov*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo: Republiški zavod za zaposlovanje.

Uršič C., Peterlin D., Tabaj A., Dular T., Fatur Vidič A., Kalčič M., Kovač L., Destovnik K., Zavrl J., Kuhar Puc R., (2007), *Zaposlitvena rehabilitacija in zaposlovanje invalidov: zbirka predpisov s področja invalidskega varstva z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Centerkontura.

Uršič C., (2004), *Pravica do enakih možnosti in enako obravnave: usposabljanje in zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji*, (ur. Cveto Uršič), Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo.

Ustava Republike Slovenije, Uradni list, št. 33/91-I.

Zakon o delovnih razmerjih, Uradni list RS, št. 21/2013.

Zakon o socialnem varstvu, Uradni list RS, št.3/2007.

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, Uradni list RS št.98/14.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Uradni list RS št.96/2012.

Zakon o zavodih, Ur.l. RS, št.121/1991, 451/1994 Odl.US: U-I-104/92, 8/1996, 36/2000, 127/2006-ZJZP.

Zakon o zadrugah, Ur.l. RS, št. 97/ 2009.

Zavrišek D., Zorn J., (2014), *Študij hendikepa v državah postsocializma in jugovzhodni Aziji*. Socialno delo, letnik 53, številka 3—5, str. 119—308.

Zaviršek D., Zorn J., Vidmšek P .(2002),*Inovativne metode v socialnem delu, opolno-močenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*, Ljubljana: Študentska založba.

Zaviršek D., Škerjanec J. (2000), *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva - poročilo o raziskavi*, Socialno delo, letnik 39, številka 6, str 387—419.

Zaviršek D. (1995), *Ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje*, Socialno delo, letnik 34, številka 5, str. 281—285.

Zaviršek D. (2000), *Hendikep, kot kulturna travma*, Ljubljana: Založba/*cf.

Zveza Sožitje; Zveza društev za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju.
www.zveza-sozitie.si (spletni vir), pridobljeno 14. 5. 2016.

Žurnal: <http://www.zurnal24.si/nikoli-se-nisem-imela-za-invalidko-clanek-7069> (Spletni vir), pridobljeno 26. 5. 2016.

YHD, Društvo za teorijo in kulturo hendikepa, Neodvisno življenje hendikepiranih,
<http://www.yhd-drustvo.si/nzh.html> (spletni vir), pridobljeno 19. 8. 2016.

Wikipedija, Socialna izključenost ,https://sl.wikipedia.org/wiki/Socialna_izključenost (spletni vir) pridobljeno 2. 7. 2016.

Wikipedija, Kakovost življenja, https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_of_life (spletni vir) pridobljeno 2. 7. 2016.

World health organisation, World report on disability (2005),
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/1/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf (spletni vir), nazadnje obiskano 25. 7. 2016.

11 PRILOGE

PRILOGA 1 : Vodilo za intervju

Spol:

Starost:

1. BIVANJE:

- bivalni prostor,
- ustreznost,
- lastništvo.

2. DENAR:

- upravljanje,
- stroški.

3. SOCIALNA MREŽA:

- družinski odnosi,
- navezovanje stikov,
- odnosi s sodelavci in prijatelji,
- partnerski odnos.

4. PROSTI ČAS:

- potek dneva,
- gospodinjstvo,
- hobiji.

5. POTREBE

- ocena potreb, za kvalitetnejše življenje

PRILOGA 2: Zapisani intervjuji

INTERVJU 1

Spol: Moški

Starost: 45 let

BIVANJE

Živate v hiši ali stanovanju?

Živim sam, v hiši z očetom ampak imam urejeno svojo garsonjero. Ima kopalnico, spalnico z dnevno in kuhinjo, vse kar rabim.

Je hiša vaša last?

Ne, hiša je napisana na očeta.

Vam ustreza?

Meni ja, imam vse kar rabim. Kuhinjo, spalnico z dnevno in kopalnico.

Z denarjem upravljate sami?

Ja, čisto sam.

Kako si razdelite stroške?

Položnice si razdeliva z očetom, kar je pa drugega, hrana pa to si pa plačam sam. Tudi potovanja si plačujem sam.

Kako so se spremenili družinski odnosi odkar ste zaposleni?

Ja, prej sva se veliko kregala z očetom, preden sem se zaposlil. Se je bal, da bom samo ležal doma in da ne bo nič od mene. Potem mi je pa prijatelj povedal za eno službo, sam tam delal nekaj časa, ampak so me odpustili iz poslovnih razlogov. Potem sem prišel sem.

Lažje navezujete stike odkar ste zaposleni?

Jih lažje, s tem nimam več težav, sploh na izletih hitro koga spoznam. Ko som skupaj v avtobusu po cele dneve.

Kakšni so vaši odnosi s sodelavci?

Imamo dobre odnose, sicer se ne družimo po službi, ker sem tukaj šele eno leto ampak mogoče čez čas, ko se spoznamo. Bom videl kako bo.

Imate partnerko?

Nimam nobene punce, bi pa imel rad nekoga s katerim bi skupaj živel.

Kako potekajo vaši popoldnevi?

Iz službe pridem pozno, ker se vozim z vlakom v Trbovlje, potem pa kaj delam okrog hiše ali pa gledam televizijo ali pa kaj na računalniku. Nič posebnega.

Kdo skrbi za gospodinjstvo?

Za gospodinjstvo skrbim sam. Znam pospravljat, kuhat, včasih skuha tudi oče, ker je že v penziji pa ima čas vmes, ko jaz delam.

Kakšni so vaši hobiji?

Odkar sem zaposlen in imam denar grem večkrat na kakšen izlet. Organizirano s takimi kot sem jaz, ki imajo tudi kakšne zdravstvene težave ali pa z upokojenci. Tudi v tujino sem že šel z oraniziranimi skupinami, bil sem že v Londonu, Barceloni. Ta vikend sem bil v Bohinju, sem šel hodit do slapa Savica, sam. Je bilo fino ker ni bilo gužve.

Kaj bi potrebovali, da bi bilo vaše življenje boljše?

Rad bi imel punco, pa da bi živela skupaj. Potem bi bil res zadovoljen. Saj mi tudi zdaj ni hudo ampak to bi bilo pa potem res dobro.

INTERVJU 2

Spol: Ženski

Starost: 33 let

Živite v hiši ali stanovanju?

Za enkrat živim še z mamo v stanovanju ampak se kmalu selim v svoje stanovanje. Sem že živela sama enkrat prej pa mi ni šlo. To je bilo preden so mi postavili diagnozo, upam, da bom zdaj zmogla. Bomo videli.

Je stanovanje vaša last?

Stanovanje je moje, kupili sva ga skupaj z mamo.

Kako vam ustreza?

Mi ustreza, ker je blizu mojih nečakinj. Ena je stara 3 leta, druga pa 2 meseca. Ravno zdaj so na morju, komaj čakam, da pridejo nazaj. No njih imam blizu pa še blizu službe je.

Tako, da bo fajn.

Sami upravljate z denarjem?

Ja, sama.

Kako si delite stroške?

Stroške si za enkrat deliva še skupaj z mamo, bojim se pa kako bo ko bom sama s stroški, če mi bo ostalo dovolj. No, ampak vsaj za najemnino mi ni treba skrbet, ker je moje stanovanje.

Kako so se spremenili družinski odnosi odkar ste zaposleni?

S sestro sva bili vedno v dobrih odnosih, ona je tudi prva ugotovila, da je nekaj narobe z mano. Je že pri svojih štirih letih prevajala staršem mojo "skopudralščino". Z mamo sva tudi zdaj dobro odkar imam diagnozo, prej sva bili pa v slabih odnosih. Ni me razumela, je mislila, da jo "zajebavam", ko sem odgoovarjala samo ja, ne, ne vem...Zdaj pa vidi, da tega nisem počela zanalašč ampak, da drugače nisem znala.

Lažje navezujete stike odkar ste zaposleni?

Ja, lažje, ker sem več med ljudmi in se navajam na to. Zaradi svoje bolezni niti nimam želje po stikih. Imam pa težave z uradnimi stiki, ko je potrebno urejat dokumente ali kaj na pošti. Zdaj za stanovanje, ko bom mogla spremenit naslov in osebno, pri tem mi bo pomagala osebna asistentka.

Kakšni so vaši odnosi s sodelavci?

Z večino sem v dobrih odnosih, ampak se ne družim z njimi po službi. Najraje sem sama doma, družim se z osebno asistentko.

Imate partnerja?

Nimam fanta.

Kako poteka vaš popoldan?

Nič posebnega, včasih se igram z nečakinjama, ali pa delam kaj na računalnik, gledam televizijo.

Kdo skrbi za gospodinjstvo?

Do zdaj sva skrbeli za to skupaj z mamo zdaj pa upam, da bom uspela sama, bom videla kako mi bo šlo. Saj vem, da mi lahko vedno pomaga mama, ampak hočem čim več sama.

Kakšni so vaši hobiji?

Odkar sem zaposlena sem se vpisala v slikarski tečaj, pišemo tudi časopis v društvu za aspergerjev sindrom ob popoldnevih. Ampak to samo med letom, no takrat kadar je tudi šola.

Kaj bi potrebovali, da bi bilo vaše življenje boljše?

Rada bi, da bi se za odrasle ljudi z aspergerjevim sindromom uredil pravni statute. To bi rada, ker imajo urejenega samo otroci, mi odrasli pa ne. Nekaj se je že začelo premikati na tem področju ampak zdaj pa ne vem kako je s tem. Mene še vedno obravnavajo po zakonu o rehabilitaciji invalidov.

INTERVJU 3

Spol: moški

Starost: 31 let

Živite v hiši ali stanovanju?

Živim v hiši s starši, imam svojo sobo.

Čigava last je hiša?

Hiša je od staršev.

Kako vam ustreza?

Za enkrat mi je v redu tako, ko sem še mlad, saj sem bolj malo doma in mi je v redu tako. Imam dovolj zase.

Sami upravljate z denarjem?

Ja sam.

Kako si razdelite stroške?

Nekaj prispevam za položnice, ostalo imam zase in imam čisto dovolj, uspem še prišparat. Odvisno od meseca, kakšni so stroki ampak kar prišparam.

Kako so se spremenili družinski odnosi odkar ste zaposleni?

Smo v dobrih odnosih, se itak bolj malo vidmo ker sm bolj malo doma. Me je povsod drugje polno.

Lažje navezujete stike odkar ste zaposleni?

S tem pa nimam težav, se vozim z vlakom do Škofje Loke potem pa štopam do doma in ni nikoli tišina v avtu, me že vsi poznajo in tudi vedno dobim štop. Sem zgovoren.

Stike imam v glavnem s sodelavci pa tudi s prijatelji iz vasi kjer živim.

Kakšne odnose imate s sodelavci?

Z vsemi se razumem tukaj, hodimo tudi na pijačo po službi bolj ob petki, ker med tednom lovim vlak. Ob vikendih pa ostanem in tudi prespim kdaj v Ljubljani.

Imate partnerko?

Imam punco, sem na frišno zaljubljen ampak sva zmenjena, da ne govoriva okoli o naju tako da ne vem kaj lahko povem. Rajše ne bi o tem govoril. Bom rekel samo, da za enkrat dobro kaže, kako bo naprej bomo pa videli.

Kako poteka vaše popoldne?

Od tukaj grem z vlakom do doma potem pa kaj športa ali pa okoli hiše je, vedno delo če ga vidiš. malo višje gor od nas živi tudi brat z družino tako da se igram z načaki, ki živijo blizu.

Kdo skrbi za gospodinjstvo?

Za to skrbi bolj mama, ona kuha pa pospravlja, saj tudi sam, če je treba. Zdaj sta me spraševala kako bom, ko bom sam, ker gresta na morje pa sem njima tudi rekel, da znam poskrbeti zase, ko sem sam.

Kakšni so vaši hobiji?

Večinoma šport, nogomet, košarka, pa tudi jaham.

Kaj bi potrebovali za boljše življenje?

Želel bi, da bi s punco zaživela skupaj v svojem stanovanju. Ampak ne še takoj, potem čez neki časa ko bova videla kako bo z nama.

INTERVJU 4

Spol: Moški

Starost: 45 let

Živite v hiši ali stanovanju?

Živim v stanovanju sam, smo ga kupili s starši, prej sem živel pri njiju.

Je stanovanje vaše?

Stanovanje je moje.

Kako vam ustreza?

Mi je všeč, ker sem sam. Prej smo živeli skupaj pa smo se skoz kregali, ker sta se vtikala vame. Zdaj imam pa vse kar rabim.

Z denarjem upravljate sami?

Ja sam.

Kako pridete skozi mesec s stroški?

Včasih mi pomagata starša, če zmanjka. Se trudim, da jih pokrivam sam, ker ne maram staršev "fehtat" za denar.

Kako so se spremenili vaši družinski odnosi odkar ste zaposleni?

V dobrih odnosih smo odkar sem na svojem. Prej smo se skoz kregali, ker sta mi skoz težila, da se moram brit vsak dan pa take, zdej sem sam pa se brijem vsak drug dan pa ni nič narobe.

Lažje navezujete stike odkar ste zaposleni?

Ja, nimam težav s tem, stike imam s starimi prijatelji in s sodelavci.

Kakšne odnose imate s sodelavci in prijatelji?

Se razumemo, zdej se bolj ukvarjam s punco pa nimam toliko časa za prijatelje. Upam, da to razumejo, da ne bo kdo zameril. Če so pravi prijatelji bojo razumeli, da ima moja deklica zdaj prednost.

Imate partnerko?

Imam punco ampak imava trenutno težave, ker ima ona drugačne interese kot jaz. Pa malo se je ustrašila, ker me je videla, ko imam epilepsijo. Zdaj pa ugotavlja kaj imava skupnega. Skušava popraviti odnos, tko da je ona zdaj na prvem mestu. Zato sm rekel, da upam, da bodo prijatelji razumeli.

Kako poteka vaše popoldne?

Največkrat kar počivam pa gledam televizijo ali pa sem na računalniku.

Kakšne so vaše potrebe za boljše življenje?

Rad bi imel več denarja pa ne, da bi si kaj posebnega kupil ampak bi že našel kaj takega kar bi z njim počel.

PRILOGA 3: Kodirane izjave

Oznaka enote kodiranja	Enote kodiranja	Induktivno kodiranje (kode)
A01	Živim v hiši, imam urejeno svojo garsonjero	Bivalni prostor
A02	Hiša je od očeta	lastništvo
A03	Imam vse kar rabim...kopalnico, kuhinjo, dnevno s spalnico	Ustreznost bivalnega prostora
A04	Z denarjem upravljam sam	Upravljanje z denarjem
A05	Stroške si deliva z očetom...drugo plačam sam	stroški
A06	Boljši odkar sem zaposlen, prej se je bal, da bom samo lenaril, zdaj sva v redu	Družinski odnosi
A07	Sploh na izletih hitro koga spoznam	Navezovanje stikov

A08	Imamo dobre odnose	Odnosi s sodelavci in prijatelji
A09	Nimam punce	Partnerski odnos
A10	Kaj okoli hiše, televizija, računalnik	Prosti čas
A11	Pospravljanja, kuhanje, skrbim sam	gospodinjstvo
A12	Večkrat na kakšen izlet, tudi organizirano v tuji- no	hobiji
A13	Rad bi imel punco	Ocena potreb
B14	Živim še z mamo, kmalu se selim v svoje stano- vanje	Bivalni prostor
B15	Stanovanje je moje	lastništvo
B16	Ustreza, ker je blizu nečakinj in službe	Ustreznost bivalnega prostora
B17	Z denarjem upravljam sama	Upravljanje z denarjem
B18	Stroške si deliva z mamo	stroški
B19	S sestro v dobrih, z mamo tudi odkar imam dia- gnozo	Družinski odnosi
B20	Imam težave z uradnimi stiki, drugače je boljše odkar sem zaposlena, ker sem več med ljudmi	Navezovanje stikov
B21	Z večino v dobrih odnosih, se ne družimo	Odnosi s sodelavci
B22	Nimam fanta	Partnerski odnos
B23	Igranje z nečakinjama, televizija, računalnik	Prosti čas
B24	Do zdaj skupaj z mamo, zdaj upam, da bom uspela sama	gospodinjstvo
B25	Odkar sem zaposlena sem se udeležila slikar- skega tečaja, pišemo časopis v društvu ob popoldnevih	hobiji
B26	da bi se uredil pravni status za ljudi z asperger- jevim sindromom	Ocena potreb
C27	Živim v hiši s starši, imam svojo sobo	Bivalni prostor
C28	Hiša je od staršev	lastništvo
C29	Zaenkrat mi je v redu tako, imam dovolj zase	ustreznost
C30	Z denarjem upravljam sam	Upravljanje z denarjem
C31	Nekaj prispevam za položnice, uspem še prišpa- rat	stroški
C32	Smo v dobrih odnosih	Družinski odnosi
C33	S tem pa nimam težav, veliko štopam pa ni niko- li tišina v avtu	Navezovanje stikov

C34	Z vsemi se razumem, hodim tudi po službi na pijačo	Odnosi s sodelavci
C35	Imam punco, zaljubljen, dobro kaže	Partnerski odnos
C36	Šport, veliko dela okoli hiše, igram se z nečaki	Prosti čas
C37	Zato skrbi bolj mama, tudi sam, če je treba	gospodinjstvo
C38	Jahanje, košarka, nogomet	hobiji
C39	Da bi s punco zaživela skupaj v svojem stanovanju	Ocena potreb
D40	Živim v stanovanju , sam	Bivalni prostor
D41	Stanovanje je moje	lastništvo
D42	Mi je všeč, ker sem sam, imam vse kar rabim	ustreznost
D43	Z denarjem upravljam sam	Upravljanje z denarjem
D44	Včasih pomagata straša če zmanjka, se trudim, da jih pokrivam sam	stroški
D45	V dobrih odnosih odkar sem na svojem, prej smo se kregali, težila, da se moram brit vsak dan	Družinski odnosi
D46	Nimam težav, stike imam s prijatelji in sodelavci	Navezovanje stikov in ohranjanje
D47	Se razumemo, zdaj se bolj ukvarjam s punco, nimam toliko časa za prijatelje	Odnosi s sodelavci in prijatelji
D48	Imam punco, trenutno imava težave, imava drugačne interese	Partnerski odnos
D49	Televizija, računalnik, počitek	Prosti čas
D50	Kuham sam, pospravljam tudi sam, dvakrat na leto narediva z mamo generalno čiščenje stanovanja	gospodinjstvo
D51	Nič posebnega, druženje s prijatelji ob kavi	hobiji
D52	Rad bi imel več denarja, bi že našel kaj takega kar bi počel z njim	Ocena potreb

PRILOGA 4: Ureditev izjav po kodah, združevanje v kategorije in oblikovanje podkategorij

BIVANJE

Bivalni prostor

A01 Živim v hiši, imam urejeno svojo garsonjero

B14 Živim še z mamo, kmalu se selim v svoje stanovanje

C27 Živim v hiši s starši, imam svojo sobo

D40 Živim v stanovanju, sam

Lastništvo

A02 Hiša je od očeta

B15 Stanovanje je moje

C28 Hiša je od staršev

D41 Stanovanje je moje

Ustreznost

A03 Imam vse kar rabim, kopalnico, kuhinjo, dnevno s spalnico

B16 Ustreza, ker je blizu nečakinj in službe

C29 Zaenkrat mi je v redu tako, imam dovolj zase

D42 Mi je všeč, ker sem sam, imam vse kar rabim

DENAR

Upravljanje

A04 Z denarjem upravljam sam

B17 Z denarjem upravljam sama

C30 Z denarjem upravljam sam

D43 Z denarjem upravljam sam

Stroški

A05 Stroške si deliva z očetom, drugo plačam sam

B18 Stroške si deliva z mamó

C31 Nekaj prispevam za položnice, uspem še prišparat

D44 Včasih pomagata starša, če zmajka, se trudim, da jih pokrivam sam

SOCIALNA MREŽA

Družinski odnosi

A06 Boljše odkar sem zaposlen, prej se je bal, da bom samo lenaril zdaj sva v redu

B19 S sestro v dobrih z mamó tudi od kar imam diagnozo

C32 Smó v dobrih odnosih

D45 V dobrih odnosih odkar sem na svojem, prej smó se kregali

Navezovanje stikov

A07 Sploh na izletih hitro koga spoznam

B20 Imam težave z uradnimi stiki, drugače je boljše odkar sem zaposlena, ker sem več med ljudmi

C33 S tem pa nimam težav, veliko štopam pa ni nikoli tišina v avtu

D46 Nimam težav, stike imam s prijatelji in sodelavci

Odnosi s sodelavci in prijatelji

A08 Imamo dobre odnose

B21 Z večino v dobrih odnosi ampak se ne družimo po službi

C34 Z vsemi se razumem, hodim tudi po službi z njimi na pijačo

D47 Se razumemo

Partnerski odnos

A09 Nimam punce

B22 Nimam fanta

C35 Imam punco, sem zaljubljen, dobro kaže

D48 Imam punco, trenutno imava težave

PROSTI ČAS

Potek dneva

A10 Kaj okoli hiše, televizija, računalnik

B23 Igranje z nečakinjama, televizija, računalnik

C36 Šport, veliko dela okoli hiše, igram se z nečaki

D49 Televizija, računalnik, počitek

Gospodinjstvo

A11 Pospravljanje, kuhanje, skrbim sam

B24 Do zdaj skupaj z mamo, zdaj upam, da bom uspela sama

C37 Zato skrbi bolj mama, tudi sam če je treba

D50 Kuham sam, pospravljam tudi sam, dvakrat letno pomoč mame

Hobiji

A12 Večkrat na kakšen izlet, tudi organizirano v tujino

B25 Odkar sem zaposlena, sem se udeležila slikarskega tečaja, pišem časopis v društvu

C38 Jahanje, košarka, nogomet

D51 Nič posebnega, druženje s prijatelji ob kavi

Potrebe

A13 Rad bi imel punco

B26 Da bi se uredil pravni status za ljudi z aspergerjevim sindromom

C39 Da bi s punco zaživela skupaj v svojem stanovanju

D52 Rad bi imel več denarja